

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

SİNOPTİK İNCİLLER'DE YAHUDİLİĞE AİT İZLER

(Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa, Temizlik)

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep YAZICI

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SİNOPTİK İNCİLLER'DE YAHUDİLİĞE AİT İZLER
(Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa, Temizlik)

Yüksek Lisans Tezi

ZEYNEP YAZICI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

ANKARA-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SİNOPTİK İNCİLLER'DE YAHUDİLİĞE AİT İZLER

(Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa, Temizlik)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

.....

Prof. Dr. Mehmet KATAR

.....

Dr. Öğr. Üyesi Şevket ÖZCAN

.....

Tez Sınavı Tarihi

30.06.2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (01/07/2020)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin Adı ve Soyadı

Zeynep YAZICI

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	6
GİRİŞ.....	6
1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	6
2. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar.....	6
3. İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bakış	7
a. Pers Dönemi.....	8
b. Helenistik Dönem.....	8
c. Haşmoniler Dönemi.....	9
d. Roma Dönemi.....	11
4. Sinoptik İnciller'e Genel Bakış.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
TEOLOJİK BOYUT.....	16
1. MESİH	16
a. Eski Ahit'te Mesih İnancı.....	16
b. İkinci Mabet Dönemi'nde Mesih İnancı.....	18
c. Sinoptik İnciller'de Mesih	21
c.1. Vaftizci Yahya'nın Mesih Olarak Portresi.....	21
c.2. Hz. İsa'nın Mesih Olarak Portresi.....	22
c.2.1. Davut'un Oğlu.....	22

c.2.2. Yahudilerin Kralı.....	24
c.2.3. Acı Çeken Mesih.....	26
c.2.4. Tanrı'nın Oğlu.....	27
c.2.5. Geçmiş Peygamberlerden Biri.....	29
2. TANRI'NİN KRALLIĞI.....	30
a. Eski Ahit'te Tanrı'nın Krallığı.....	31
b. İkinci Mabet Dönemi'nde Tanrı'nın Krallığı.....	33
c. Sinoptik İnciller'de Tanrı'nın Krallığı.....	33
c.1. Göklerin Krallığı.....	35
c.2. Eskatolojik Anlamda Tanrı'nın Krallığı.....	36
c.3. Tanrı'nın Krallığı Benzetmeleri.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	
HUKUKİ BOYUT.....	42
1. YASA.....	42
a. Eski Ahit'te Yasa.....	42
b. İkinci Mabet Dönemi'nde Yasa.....	44
c. Sinoptik İnciller'de Yasa.....	46
c.1. Şabat ve Ondalık Kuralları.....	48
c.2. Evlilik ve Boşanma.....	50
c.3. Yasa'nın Gerçek Takipçileri Olma.....	52
2. TEMİZLİK.....	55
a. Eski Ahit'te Temizlik Anlayışı.....	55

a.1. Eski Ahit'te Dini Temizlik.....	55
a.2. Eski Ahit'te Manevi Temizlik.....	58
b. İkinci Mabet Dönemi Temizlik Anlayışı.....	59
c. Sinoptik İnciller'de Temizlik.....	61
c.1. Cüzzamlıların Temizlenmesi.....	62
c.2. Hasta ve Sakatların İyileştirilmesi.....	63
c.3. Mabet ve Temizlik.....	65
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	70
ÖZET.....	78
ABSTRACT.....	79

ÖNSÖZ

İnciller, Hıristiyan kutsal metinleri içinde, Hz. İsa'nın yaşamını konu alan metinlerdir. Yeni Ahit'in başında yer alan ve birbirine benzeyen pek çok anlatıma sahip ilk üç İncil için uzmanlar tarafından "Sinoptik" tabiri kullanılmaktadır. Ortak kaynaklardan istifade ettikleri düşünülen Sinoptik İnciller'in yazarlarının, yaptıkları tercihlerle mesajlarında ortaya çıkan farklılıklar, yazıldıkları siyasi ve kültürel ortamı meydana getiren Yahudi gelenekle yakından ilişkilidir. Araştırmamız, Sinoptik İnciller'in Yahudi gelenekle bağlantısını Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa ve Temizlik konuları çerçevesinde ele almaktadır.

Bu çalışmaya beni yönlendiren, katkılarıyla bakış açımı zenginleştiren saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK'e, Prof. Dr. Mehmet KATAR'a ve Prof. Dr. Asife ÜNAL'a en içten duygularıyla teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmamızın üst başlığını oluşturan Sinoptik İnciller’de Yahudilik konusu, Mesih, Tanrı’nın Krallığı, Yasa ve Temizlik alt başlıklarıyla ele alınacaktır. Tezimizin amacı, Sinoptik İnciller’de ağırlıklı olarak yer aldığı görülen bu kavramların Yahudi gelenekle bağlantısını ortaya koymaktır.

Çalışmamızda, Sinoptik İnciller referans alınarak söz konusu kavramların Yahudilik ile karşılaştırılması yöntemi esas alınmıştır. Araştırmanın sınırlarını Hıristiyan kutsal metinleri açısından Sinoptik İnciller; Yahudi gelenek açısından Eski Ahit ve ikinci Mabet dönemi Yahudiliği oluşturmaktadır. Gerek görüldüğünde Eski Ahit kanonu içinde yer almayan Yahudi kutsal metinlerinden de istifade edilmiştir.

Mümkün olduğunca metinlerin arka planına nüfuz edilmesine gayret edilen bu çalışmanın önemini, karşılaştırmalı kutsal metinler alanına sağlayacağı katkı belirleyecektir.

2. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamıza öncelikle Kutsal Kitap’ın güncel Türkçe çevirisi kaynaklık etmektedir. Kutsal Kitap dışında deuterokanonik veya apokrif kabul edilen metinlere başvurulurken İngilizce çevirilerden de yararlanılmıştır.

Hıristiyanlığın Yahudilikten ayrılış sürecini ve bu dönemin kutsal metinlerini konu edinen Türkçe tez ve makalelerle birlikte alanın uzmanı hocalarımızın yazdığı eserlerden istifade edilmiştir. Araştırmanın Yahudi geleneğe uzanan yönü Encyclopaedia Judaica

gibi belli başlı Yahudilik kaynakları ve Gershom Scholem, Jacob Neusner gibi otorite kabul edilen isimlerin eserleri kullanılarak incelenmiştir. İkinci Mabet dönemi metinleri hakkında konunun uzmanları arasında yer alan Lester Grabbe'nin tasnifinden yararlanılmıştır. Sinoptik İnciller tarafında ise erken dönem Hıristiyanlık çalışmaları ile öne çıkan akademisyenlerin kitapları yol gösterici olmuştur. Ayrıca konu hakkında yapılmış tezler, yazılan makaleler mümkün olduğunca incelenerek, geniş bir bakış açısı kazanmaya gayret gösterilmiştir.

3. İkinci Mabet Dönemi Yahudiliği

İkinci Mabet dönemi Yahudiliği ile Sinoptik İncillerin oluşum sürecine genel bir bakış, araştırma konumuza tarihsel ve yazınsal ön hazırlık sağlayacaktır. Yahudi tarihinde, ikinci Mabet dönemi, Babil sürgünü hadisesiyle başlayan ve Mabet'in 70 yılında Romalılar tarafından yıkılması ile son bulan dönemi ifade etmektedir.¹ Hıristiyan bakış açısıyla "ahitler arası dönem" olarak adlandırılan bu süre, Yahudiliğin sözlü aktarım döneminden yazılı metinlerin otoritesine geçiş dönemi olarak tasvir edilmektedir.²

Tarihçilerin genellikle beş bölümde ele aldıkları ikinci Mabet döneminde özellikle Babil Sürgününden sonraki dört evre ve Eski Ahit resmi halini almadan önce bu dönemde meydana getirilen metinler, Sinoptik İnciller'e kaynaklık eden görüşlerin tespiti açısından önem arz etmektedir.

¹ Lester L. Grabbe, *Judaic Religion in the Second Temple Period* (New York: Routledge, 2012), s.5.

² Ali Osman Kurt, "İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bir Bakış," *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:2 (2006), ss.437-454.

a) Pers Dönemi (M.Ö 539 - M.Ö 333)

Tarihçi Lester Grabbe'ye göre iki yüz yıl süren Pers hakimiyeti göz önünde bulundurulmadan Yahudi tarihini yorumlamak mümkün değildir.³ Bu dönemi bu kadar önemli kılan nedenler arasında; Pers egemenliği altında Mabet'in yeniden inşa edilmesinin din adamlarına verilen önemi arttırması, Yahudi kutsal metin kanonunun oluşmaya başlaması ve Yahudi melek inancının köklerinin bu döneme dayandırılması sayılabilir.

Yahudilikte din adamlarının konumunun yükselmesi, kralın hem dini hem de siyasi lider kabul edildiği dönemin ardından birçok önemli değişikliği de beraberinde getirmiştir. Örneğin, sürgünden dönen kâhinlerin, Samirilerin yabancı bir soydan geldiğini ve inançlarının batıl olduğunu söylemesi sonucunda Yahudi ve Samiri ayrımı güçlenmiştir. Ayrıca Yahuda bölgesi valilerinin çoğunun din adamları arasından çıkması neticesinde kâhinlerin mensup olduğu Levi soyu daha fazla önem kazanmıştır.⁴

b) Helenistik Dönem (M.Ö 333 - M.Ö 164)

Yahudi tarihinde Pers hakimiyetinin ardından, Büyük İskender'in M.Ö 334-323 yılları arasında Asya'ya gerçekleştirdiği sefer sayesinde Yahudilerin Greklerle temasının arttığı Helenistik dönem yaşanmıştır. Bu dönemde Yahudi dini yayılarak diaspora

³ Grabbe, *Judaic Religion*, s.36

⁴ Kurt, "İkinci Mabet Dönemi," *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:2 (2006), ss.446-448.

Yahudilerinin ihtiyaçları doğrultusunda sinagoglar ortaya çıkmaya başlamış, kutsal metinlerin Grekçe tercümesi olan Septuaginta hazırlanmıştır.

Septuaginta, bugün muteber bir kaynak olarak kabul edilmeyen Aristeas'ın Mektubu adlı esere göre, Filistin kökenli yetmiş iki Yahudi tarafından oluşturulmuştur.⁵ Erken dönem Yahudi kaynakları, Septuaginta'yı Pentatök'le sınırlarken M.S II. Yüzyıldan itibaren yazılan Hıristiyan eserleri, Hıristiyanların kutsal kabul ettiği diğer metinleri de içine alan Grekçe tercümenin tamamını kastetmişlerdir.⁶

Helenistik dönem Yahudiliğinin en önemli yazılı eseri sayılan Septuaginta, İncil yazarlarının Eski Ahit'ten alıntı yapacakları zaman çoğunlukla başvurdukları kaynak olması bakımından önemlidir. Resmi Eski Ahit, Septuaginta'nın tamamlanmasından bir süre sonra kesinleştiğinden Septuaginta'da Tanah'ta yer almayan bölümler de bulunmaktadır.⁷ Sonradan deuterokanonik veya apokrif diye adlandırılan bu kitapların İbraniceleri kaybolduğu veya ilk kaleme alındıkları dil Grekçe olduğu için Septuaginta, söz konusu metinlerin asıl kaynağı sayılmaktadır.

c) Haşmoniler Dönemi (M.Ö 164 - M.Ö 63)

⁵ Dursun Ali Aykıt, *İskenderiyeli Philo* (İstanbul: Kitabevi, 2011), s.53.

⁶ Dursun Ali Aykıt "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu, 18-19 şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara, 2012, ss.167-185.

⁷ Stephen M. Miller, Robert V. Huber, *The Bible: A History of Making and Impact of the Bible* (Oxford: Lion Hudson, 2015), s.79

Büyük İskender'in varislerinden olan Yahuda bölgesinin idarecisi Selevkos hükümdarı IV. Antiyokus, M.Ö 168'te çıkan Yahudi ayaklanmasını bastırarak Yahudilerin dini özgürlüklerini kısıtlayan bir ferman yayınlamıştır. Yahudilerin bir kısmı bu fermana rağmen gizlice Şabat yasaklarını uygulamaya ve çocuklarını sünnet ettirmeye devam etmişlerdir.⁸ Helen kültürüne tepki olarak Yahudi kimliğinin yeniden güçlendiği böyle bir ortamda meydana gelen Makkabi isyanı, M.Ö 164 yılında Mabet'in idaresinin Selevkoslar'ın elinden alınması ve M.Ö 152 yılında bağımsız Yahudi Haşmoni devletinin kurulmasıyla son bulmuştur.⁹

Haşmoni Devleti'nin kurulması ile birlikte, M.Ö 586'da monarşi son bulduğundan beri Yahudiler, Yahuda Bölgesinde ilk kez güç sahibi olmuşlardır. Haşmoniler döneminde politik bağımsızlık, dini grupların çeşitlilik kazanmasına imkân tanımıştır. Ortaya çıkan dini gruplar arasında en fazla bilinenler, Sadukiler, Ferisiler ve Esseniler'dir. Diğer taraftan bu dini çeşitlilik, Yahudi Yasası ve Kudüs Mabedi çevresinde gelişen tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Araştırmacılara göre, Haşmoni hanedanlığını anlatan kaynakların yetersiz veya tarafgir olması, isabetli değerlendirmeler yapılmasını engellemektedir.¹⁰ Örneğin, bu döneme ait metinler arasında bulunan I. ve II. Makkabiler ilk başvuru kaynaklarıdır; ancak bunlar, Haşmonilerin kendi anlatıları olduğundan objektif sayılmamaktadırlar.¹¹ I.

⁸ Canan Kurtkayası, "Makkabi İsyanı: Sebep ve Sonuçları," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017, ss.31-35.

⁹ Eyal Regev, *The Hasmoneans: Ideology, Archaeology, Identity* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013), s.16.

¹⁰ Regev, *The Hasmoneans*, s.12.

¹¹ Regev, *The Hasmoneans*, s.13.

Makkabiler'in yazarının, Tanrı'nın adını kullanmaması, Elohim yerine "Gökler" deyimini kullanması, Sinoptik İnciller'den Matta İncili ile ortak bir özelliğidir.¹²

I. ve II. Makkabiler kitaplarına ilaveten ikinci Mabet döneminin en önemli yazılı mirası olan Ölü Deniz Yazmaları ve Jübileler kitapları da Haşmoniler döneminde meydana getirilmiştir.¹³ M.Ö 164'de Antiyokus Epifanes'in ölümünden önce yazıldığı düşünülen Daniel kitabı da bir kahramanlık öyküsü aracılığıyla, dünyevi krallıklar karşısında Tanrı'nın kudretinin yegâne güç olduğunu ilan ederek Yahudilere moral vermeyi amaçlamaktadır. Bunun sebebi, Antiyokus Epifanes'in iktidardayken, Zeus sunağının inşa edilerek "Mabet'in kirletilmesi" diye bilinen hadisenin yaşanması ve günlük ibadetlerin kesintiye uğramasıdır.

d) Roma Dönemi (M.Ö 63 - M.S 70)

Haşmoni Krallığı, II. Hirkanus ve II. Arstobulus'un taht kavgası sonucu dağılınca, Yahuda bölgesinin hakimiyeti Roma yönetimine geçmiştir. Bu dönemde yazılan eserler arasında en fazla öne çıkanlar, tarihçi Yosefus'a atfedilenlerdir.¹⁴ Günümüze ulaşan en eski nüshaları Grekçe kaleme alınmış olan ve sonradan bir değişikliğe uğrayıp uğramadıkları hakkında hayli tartışma bulunan Yosefus'un eserlerini değerli kılan, ikinci Mabet dönemi Yahudi mezhepleri hakkında sağladığı malumdur.¹⁵ Yosefus'un özellikle

¹² Yehoshua M. Grintz, "I Maccabees," *Encyclopaedia Judaica*, c.13, s.317.

¹³ Grabbe, *Judaic Religion*, ss.59-83.

¹⁴ Seth Schwartz, *The Ancient Jews from Alexander to Muhammad*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), s.29.

¹⁵ Martin Goodman, *Judaism in the Roman World* (Leiden: Brill, 2007), s.35.

Ferisiler hakkında aktardıkları, Sinoptik İnciller’le uyum içerisindedir. Yosefus, Ferisiler’in, Hz. Musa’nın yasasında bulunmayan; sadece Ferisiler’e has bir örfе sahip olduklarından bahsetmekte; ancak bu kurallar hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir.¹⁶

Yosefus gibi, Helen etkisiyle eserler kaleme almış dönemin bir diğеr önemli ismi de İskenderiyeli Philo’dur. Esasen Philo, dönemin Yunanca konuşan diaspora Yahudileri hakkında en önemli bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Eserlerinin neredeyse tamamı Pentatök hakkında yorum içermektedir. Pentatök dışında metinlere nadiren yer vermektedir.

Babil Sürgününden sonra şekillenen ikinci Mabet dönemi Yahudiliğinin, dini metinlerin çeşitliliği ile öne çıktığı görülmektedir. Eski Ahit kanonu dışında kalan kitaplar ile Ölü Deniz yazmaları, Sinoptik İnciller’de yer alan Yahudi sosyal ve dini yaşantısı hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca bu dönemde Septuaginta ve Daniel kitabı örneklerinde görüldüğü gibi, ilk Hıristiyanlarla girişilen rekabet sonucunda bazı metinler Yahudi gelenek tarafından zamanla ikinci planda bırakılmıştır.

4. Sinoptik İnciller’e Genel Bakış

Kilise tarafından kanonik olarak belirlenen dört İncil’den Matta, Markos ve Luka İncilleri için Sinoptik tabiri kullanılmaktadır. Yunanca “birlikte görmek” anlamına gelen synopsis kelimesinden türetilen sinoptik sıfatı, bir arada görülmesi gerektiğini önerdikleri Matta, Markos ve Luka İncillerine araştırmacılar tarafından verilmiştir. Hz. İsa’nın söz ve davranışlarını içeren anlatıların, ilk başta “sözlü rivayetler” şeklinde yayıldığı

¹⁶ Lester Grabbe, *An Introduction to Second Temple Judaism* (New York: T-T Clark International, 2010), s.55.

düşünülmektedir.¹⁷ Modern araştırmalar, Hz. İsa'ya veya onun zamanında yaşananlara şahitlik etmeyen İncil yazarlarının, bu sözlü gelenekten istifade ederek eserlerini ortaya koyduklarını göstermektedir.¹⁸

Bu üç İncil, içerdikleri ortak anlatılar nedeniyle II. Yüzyıldan beri tartışma konusudur. Modern Yeni Ahit araştırmacıları tarafından bu araştırma alanına özel olarak Sinoptik Problem denilmektedir. Bir araştırma faaliyeti olarak Sinoptik Problem, bu üç İncilin yazarlarının yararlandıkları ortak malzemenin uyum ve uyumsuzluklarına yapılan vurgu olarak da tanımlanabilir.¹⁹ Bu problemin ikinci Mabet dönemi eserlerinin yardımı ile biraz daha aydınlatılabileceğini düşünün uzmanlar, İncil yazarlarının benimsediği anlatım şeklinin, ikinci Mabet döneminde yaşanan iki gelişme ile yakından bağlantılı olduğunu dile getirmektedir. Bu gelişmelerden ilki, İskenderiyeli Philo'nun biyografi benzeri eserler kaleme alması, ikincisi de Makkabi isyanı ile şahitlik kurumunun öne çıkmasıdır.²⁰ Böylece İncil yazarlarının, Hz. İsa'nın yaşarken iletlediği mesajı, Roma yönetimi tarafından çarmlıha gerilerek şahit edilen birinin mucizelerle dolu hayat hikayesine dönüştürdüğü görölmektedir.

70 yılında Mabet'in tahrip edilmesi, Yahudilik için bir dönüm noktası olmuştur. Sinoptik İnciller'de sözü edilen hadiseler her ne kadar M.S 30 yıllarını anlatıyorsa da tarihçilerin ekseriyetine göre bu metinler, Mabedin yıkılmasından sonra kaleme alındığı

¹⁷ Zafer Duygu, "Sözlü Gelenek, Form Kritiği ve İnciller," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), ss.297-327.

¹⁸ Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler midir?* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020), s.43.

¹⁹ Duygu, *İnciller*, s.234.

²⁰ Loveday Alexander, "What is a Gospel?" Stephen C. Barton (ed.), *The Cambridge Companion to the Gospels* (New York: Cambridge University Press, 2016) içinde, s.28.

için gerek sürgün hadisesinin etkilerinin yoğun olduğu ikinci Mabet dönemi, gerekse 70 yılında yaşanan bu sarsıntı Sinoptik İncillere de yansımıştır. Böylece İncil yazarlarının Hz. İsa'ya ve onun mesajına bakışlarını, bu önemli olayın arkasından meydana gelen gerginlik şekillendirmiştir denilebilir. Yahudilerin içinden bu felaketi, Hz. İsa'nın uğursuzluğu sayanlar olduğu gibi, Hıristiyanlardan da Yahudilerin Hz. İsa'yı kabul etmedikleri için bu cezaya sebebiyet verdiklerini söyleyenler olmuştur.

Sinoptik İnciller arasında ilk yazılan İncil olduğu kabul edilen Markos İncili'nin, Hz. İsa'nın söz ve eylemlerine dair topladığı kısa hikâyeleri yalnızca bir araya getirerek aktarmayı amaçladığı için çoğunlukla mekân veya zaman belirtmediği düşünülmektedir. Bağlamların tam aktarılmadığı bu anlatılar sayesinde Markos İncili, kendisinden sonra kaynak rolünü üsteleneceği diğer yazarların farklı tashihler yapmasına imkân tanımıştır.²¹ Gerçekten de Markos İncili'nden istifade ettiği düşünülen Luka, “Birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girişti. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olanlar bunları bize iletiler” ifadeleri ile, İncillerin meydana getirilme süreci hakkında okuyucuya fikir vermektedir.²²

İncil yazarlarının ellerinde bulunan malzemeyi sunma şekilleri, bize en başta hitap ettikleri dinleyici kitlesi hakkında bilgi vermektedir. Özellikle yaptıkları seçimler ve nüans farkları bu anlatıların yazıldığı ortam hakkında çok şey söylemektedir. Örneğin,

²¹ Duygu, “Sözlü Gelenek,” ss.297-327.

²² Luka, 1:1-4.

Sinoptik İnciller arasında Yahudiliğe en fazla vurgu yapan Matta'nın²³ Yunanca konuşan Yahudi bir topluluğa hitaben, büyük olasılıkla Antakya'da yazıldığı düşünülmektedir.²⁴

Sonuç olarak, Hz. İsa'yı konu edinen ve kaynakları arasında sözlü rivayetlerin bulunduğu İncil anlatımları, hitap ettikleri kitle ve ellerindeki malzemeyi kullanma şekilleri açısından farklılık göstermektedirler. Faydalandıkları ortak kaynaklar ve içerdikleri ortak anlatılar dolayısıyla genellikle bütüncül bir bakışla değerlendirilen ve Sinoptik gelenek olarak adlandırılan Matta, Markos ve Luka İncillerinin de birbirlerinden bu kriterlere göre ayrıldıkları söylenebilir.

²³ George Foot Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*. (Cambridge: Harvard University Press, 1946. 3 vols.), 1, 187.

²⁴ Francois P. Viljoen, "Jesus' Teaching on the 'Torah' in the Sermon on the Mount," *Neotestamentica*, 40: 1 (2006), ss.135-155.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEOLOJİK BOYUT

1. MESİH

Sinoptik İnciller'e yansıyan Yahudiliğe ait inanç ve değerlerden biri Mesih inancıdır. Etkileşimin hangi boyut ve düzeyde gerçekleştiğinin daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi için Mesih inancının öncelikle tarihî arka planına kısaca temas edilmesinde fayda vardır. Bu başlık altında ilk olarak Mesih inancının Eski Ahit'te ve İkinci Mabet dönemi Yahudiliğinde nasıl yer aldığına temas edilecek ve ardından bunun Sinoptik İncillere yansımalarına dair bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

a. Eski Ahit'te Mesih İnancı

İbranice mesh edilmiş anlamına gelen “Maşiah” sözcüğü, Eski Ahit'te krallar, peygamberler ve kâhinler için kullanılan ortak bir unvan olarak yer almaktadır.²⁵

I. Krallar'da yer alan “RAB, ‘Geldiğin yoldan geri dön, Şam yakınındaki kırlara git’ dedi, Oraya vardığında, Hazael’i Aram Kralı olarak, Nimşi oğlu Yehu’yu İsrail Kralı olarak, Avel-Meholalı Şafat’ın oğlu Elişa’yı da kendi yerine peygamber olarak meshedeceksin”²⁶ ifadelerinde Elişa peygamber için Mesih ifadesi kullanılmaktadır. Mısır’dan Çıkış kitabında yer alan “Bu giysileri ağabeyin Harun’a ve oğullarına giydir;

²⁵ “Meshedilmek,” *Yahudilik Ansiklopedisi* c.2 s.398. Miller, *Luke's Conception*, s.105.

²⁶ I Krallar, 19:15-16.

sonra bana kâhinlik etmeleri için onları meshedip ata ve kutsal kıl”²⁷ ifadelerinde kâhini; II. Samuel’de yer alan “RAB kralını büyük zaferlere ulaştırır, Meshettiği krala, Davut’a ve soyuna sonsuza dek sevgi gösterir”²⁸ ifadelerinde kralı nitelemede kullanılmaktadır.

Eski Ahit’e göre meshedenin yani kutsayanın bizzat Tanrı olduğu, I. Samuel kitabında geçen “Sonra Samuel yağ kabını alıp yağı Saul’un başına döktü. Onu öpüp şöyle dedi: ‘RAB seni kendi halkına önder olarak meshetti’”²⁹ cümlesiyle vurgulanmaktadır. Aynı şekilde, Yeşaya kitabında, kendisi Yahudi olmamasına rağmen Yahudileri Babil Sürgünü’nden kurtararak onlara mabetlerini yeniden inşa etme imkânı sunan Pers Kralı Koreş’i de yine Rab mesh ederek kutsamaktadır.³⁰ Eski Ahit’te Mesih kavramının dinî olduğu kadar siyasi bir anlam taşıdığına örnek teşkil edebilecek bu anlatım, Yahudi kutsal kitabında Mesih’in kurtarıcı anlamı içerdiğini de göstermektedir. Eski Ahit’in Sinoptik İnciller’de Mesih inancına etkisini tespit ederken bu tabirin metinlerde hangi bağlamlarda kullanıldığı oldukça önemlidir. Bu bağlamda yukarıda zikredilen kurtarıcı tabiri de dikkate değerdir.³¹

Gershom Scholem’e göre, Yahudilikte iki çeşit Mesih tasavvuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki geçmiş zaferleri geri getirmeye çalışan “canlandırıcı” niteliğe sahip Mesih anlayışı, ikincisi ise hiç yaşanmamış güzellikte bir gelecek manzarası çizen “ütopik”

²⁷ Mısır’dan Çıkış, 28:41.

²⁸ II Samuel, 22:51.

²⁹ I Samuel, 10:1.

³⁰ Yeşaya, 45:1.

³¹ David Flusser, “Messiah,” *Encyclopaedia Judaica*, c.14, s.112. William Horbury, *Jewish Messianism and the Cult of Christ* (London: SCM Press, 1998) s.141.

nitelikte Mesih anlayışıdır.³² Örneğin, Daniel kitabı 9:25'te geçen “meshedilmiş olan önder gelene kadar” sözleri muhtemelen geçmişteki günlerin benzeri bir gelecek yaşatacak olan figüre işaret etmektedir. Mesih için kullanılan “gelene kadar” ifadesi ise ya eskatolojik anlamda dünyanın sonuna ya da yakın gelecekte bir zamana işaret etmektedir.

Sonuç olarak Eski Ahit'te Mesih sıfatı, peygamber, kâhin veya kral gibi tarihsel şahsiyetler için kullanılmakla birlikte Daniel kitabında eskatolojik anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Sinoptik İnciller'de sıkça vurgulanan Mesih'in kurtarıcı vasfı da Eski Ahit'te yer almaktadır.

b. İkinci Mabet Dönemi Mesih İnancı

Yahudilikte Mesih'in beklenen kurtarıcı anlamında bir inanış haline gelmesinin ikinci Mabet döneminde gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan Yahudi gruplar içerisinde Mesih tasvirleri de çeşitlilik göstermektedir.³³ Araştırmacılar, Mesih düşüncesini anlamak için öncelikle Yahudiliğin erken dönem edebi metinlerini, özellikle Ölü Deniz Yazmalarını ele almanın önemini vurgulamaktadırlar. Ancak Mesih inancı farklı Yahudi gruplarda muhtelif yönlere doğru ilerlediğinden metinlerin yalnızca

³² Gershom Scholem, “Toward an Understanding of the Messianic Idea in Judaism,” *The Messianic Idea in Judaism* (New York: Schocken Books, 1995), içinde, s.26.

³³ Lawrence Schiffman, “Messianism and Apocalypticism in Rabbinic Texts” S.T. Katz (ed.) *Cambridge History of Judaism*, c. 4, ed. (New York: Cambridge University Press, 2006) s.1053.

kronolojik devamlılıklarını izlemek kâfi gelmeyip kavramsal çerçevelerinin de anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.³⁴

İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğinin Mesih tasavvurunda Kumran Cemaati ve Ölü Deniz Yazmaları önemli bir yer tutmaktadır. Kumran Cemaatinin Şam Dökümanı ve Cemaatin Kanunu adıyla bilinen başlıca metinlerinde, Hz. Davut'un ve Hz. Harun'un soyundan olmak üzere iki Mesih bulunmaktadır.³⁵ İki Mesih inancın temelini, kahinliğin önem kazandığı dönemde kaleme alınan Zekeriya kitabının 4:14'teki "Bunlar bütün dünyanın Rabbi'ne hizmet eden, zeytinyağıyla kutsanmış iki kişidir" sözlerine dayandığı belirtilmektedir.³⁶ Yazmalarda Hz. Davut'un soyundan gelmesi beklenen Mesih'in portresi açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bu Mesih savaşçı bir kişiliğe sahip olduğundan Günlerin Sonu'nda önderlik yaparak milletleri yargılayacak ve İsrail'i kurtaracaktır. Savaş dokümanında geçen, Hz. Harun'un soyundan geleceğine inanılan Mesih ise kâhin sıfatıyla Tapınaktaki görevi üstlenerek kendi kuşağı için kefarete olacaktır.³⁷

Ölü Deniz Yazmalarında, cemaatin, geçmişteki önderlerden birinin geri döneceğine dair herhangi bir beklentisi olduğundan söz edilmemektedir. Ancak metinlerde, Günlerin Sonu'nda diğer iki Mesih'ten önce gelerek peygamberlik yapacak İlyas peygamber

³⁴ Schiffman, "Messianism and Apocalypticism," s.1053.

³⁵ Louis F. Hartman, "Eschatology," *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, c.6, ss.489-500. Geza Vermes, *The Complete Dead Sea Scrolls in English* (Londra: Penguin Books, 2004), ss.159-162.

³⁶ Yasin Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), s.161.

³⁷ Cana Werman, "A Messiah in Heaven" Ruth Clements, Daniel R. Schwartz (ed.), *Text, Thought, and Practice in Qumran and Early Christianity* (Brill, 2009) içinde, ss.281-299. Vermes, *Dead Sea Scrolls* s.178.

benzeri üçüncü bir şahsiyet daha yer almaktadır.³⁸ Böylelikle Ölü Deniz Yazmalarında, ideal Yahudi devletinin krallık, kâhinlik ve peygamberlik özelliklerine karşılık gelen üç figürden söz edilmektedir.³⁹

John Collins'e göre, Kumran Yazmalarında din ve devlet işlerinin iki ayrı idare tarafından yürütülmesine yapılan vurgunun temelinde, topluluğun, Haşmoni hanedanlığının (M.Ö. 140-37) hem başkohenliği hem de krallığı birleştirerek "başkohen kral" olarak devleti yönetmelerinden duydukları rahatsızlık bulunmaktadır. Kumran Cemaati'nin, Haşmoni idaresinden şikayetçi tek dini grup olmadığı bir Ferisi tarafından yazıldığı düşünülen Süleyman'ın Mezmurları'ndan belli olmaktadır; ancak yine de iki Mesih inancı, topluluğu, dönemin yaygın düşüncesinden ayrı bir konuma yerleştirmektedir.⁴⁰

Amy Jill-Levine'ye göre Yahudilerin, Romalıları alt edecek savaşçı Mesih beklentisine karşın barışı tavsiye eden bir mesajla gelmesi yüzünden Hz. İsa'yı reddettikleri iddiası, birinci yüzyıldaki mesihçi düşüncelerin çeşitliliği ile uyuşmamaktadır.⁴¹ Amy Jill-Levine, Yahudilerin Hz. İsa'yı Mesih olarak görmeme nedenini, Mesih'le birlikte Mesih'in çağının da gelmesi gerektiğine duydukları inanç olarak ifade etmektedir. Buna göre Mesih çağının işaretlerinden sayılan savaş, ölüm, hastalık ve yoksulluğun sona ermesi, sürgündekilerin yeniden toplanması, ölümlerin

³⁸ David Flusser, "Messiah," *Encyclopaedia Judaica*, c.14, s.111.

³⁹ David Flusser, "Messiah," *Encyclopaedia Judaica*, c.14, s.111. Ayrıca bkz. I Makkabiler, 14:41.

⁴⁰ John J. Collins, *The Scepter and the Star* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2010), s.109.

⁴¹<http://www.uscatholic.org/church/2012/09/jewish-take-jesus-amy-jill-levine-talks-gospels>
(12.12.2019)

dirilmesi gerçekleşmediği için Hz. İsa Yahudi grupların çoğundan olumlu karşılık bulamamıştır.⁴²

c. Sinoptik İnciller’de Mesih

Araştırmacılara göre, İncil yazarları tarafından Mesih’e atfedilen nitelikler genellikle yeni değildir; ancak bu özellikler, Eski Ahit’e ve otorite kabul edilen diğer dini metinlere dayanılarak Hz. İsa’ya aktarılmıştır.⁴³ Yeni Ahit’te, İbranice “Maşiah” tabiri yerine Grekçe aynı anlamı taşıyan “Hıristos” sözcüğü kullanılmaktadır. Sinoptik İnciller’de 35 kez geçen kelimenin 16’sı Matta’da, 7’si Markos’ta ve 12’si de Luka’da bulunmaktadır.⁴⁴

c.1. Vaftizci Yahya’nın Mesih Olarak Portresi

Sinoptik İnciller’de Mesih düşüncesiyle ilgili dikkat çeken bir isim Vaftizci Yahya olarak bilinen Yahya Peygamber’dir. Nitekim bu anlatılarda zaman zaman Hz. İsa’dan önce, onun Mesih olma ihtimali söz konusu edilmektedir.⁴⁵ İncil yazarları, Vaftizci

⁴²<http://www.uscatholic.org/church/2012/09/jewish-take-jesus-amy-jill-levine-talks-gospels>
(12.12.2019)

⁴³ Annette Y. Reed, "Messianism between Judaism and Christianity," Michael L. Morgan, Steven Weitzman (ed.) *Rethinking the Messianic Idea in Judaism*, (Bloomington: Indiana University Press, 2014) içinde, ss.23-62.

⁴⁴ Richard Beaton, "How Matthew Writes," Markus Bockmuehl, Donald A. Hagner (ed.), *The Written Gospel*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005) içinde, s.123.

⁴⁵ Luka, 3:15 "Halk umut içinde bekliyordu. Yahya’yla ilgili olarak herkesin aklında, "Acaba Mesih bu mu?" sorusu vardı. Ayrıca bkz. Luka, 1:65-67.

Yahya'yı bir yandan kendisinden sonra gelecek ve ateşle vaftiz edecek bir liderin yanı Mesih'in habercisi olarak tarif etmekte; diğer yandan mucizevi doğumu ve Tanrı'nın Krallığı ile müjdeyi duyurması bakımından Mesih benzeri bir imajla sunmaktadırlar. Bu durum Vaftizci Yahya'nın kâhin soyundan gelmesi nedeniyle, ikinci Mabet dönemi Yahudiliğinin Kumran yazıtlarında geçen Davut soyundan bir Mesih'in yanı sıra Harun soyundan da bir Mesih'in geleceği inancı ile benzerlik arz etmektedir. Yahya Peygamber, Sinoptik İnciller'de, tıpkı Hz. İsa gibi Tanrı tarafından desteklenen, geçmiş peygamberlerin halefi olan ve din bilginlerinin reddettiği bir figür olarak da yer almaktadır.⁴⁶ Durum böyle olmakla birlikte İnciller'in genelinde hâkim tablo, Hz. İsa'nın Mesih olarak sunulmasıdır.

c.2. Hz. İsa'nın Mesih Olarak Portresi

Sinoptik İncil yazarları, Hz. İsa'nın Mesih olduğunu birtakım isimler kullanarak kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu adların ortak özelliği, Yahudi geleneğinin Mesih inancı ile bağlantılı olmasıdır. Sinoptik İnciller'de Hz. İsa'nın Mesih olarak portresini, onun bu unvanlarla gerçekleştirdiği eylemlerle birlikte ele alacağız.

c.2.1 Davut'un Oğlu

İncil yazarlarının Hz. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna dair iddiaları Matta İncilinin ilk cümlesinden itibaren "İbrahim oğlu, Davut oğlu İsa Mesih'in soy kaydı"⁴⁷ sözleri ile başlamaktadır. Matta İncilinde Hz. İsa'nın soyağacı Hz. Meryem'in kocası Yusuf

⁴⁶ Luka, 1:15.

⁴⁷ Matta, 1:1-2.

aracılığıyla Hz. Davut'a dayandırılmakta;⁴⁸ böylece onun beklenen Mesih olduğunun altı çizilmektedir. İncillerin Hz. İsa'nın Davut Peygamber soyundan geldiğini ispatlamaya çalışan şecerelerle başlaması, bir bakıma ikinci Mabet döneminde özellikle de Haşmoni yönetimi zamanında ön plana çıkan, soyun üstünlüğü inancının hala devam ettiğinin işareti olarak yorumlanmaktadır.⁴⁹

Matta'ya göre Hz. İsa eski ile yeniyi birlikte muhafaza etmektedir.⁵⁰ O hem İsrail'in Yasasının geçerliliği ile geçmiş peygamberlerin sözlerini doğrulamakta hem de gentile Hıristiyanları, Hz. İbrahim'in ailesinin fertleri olmaya davet etmektedir.⁵¹ Ona göre Mesih, Hz. Davut'un, dolayısıyla da Hz. İbrahim'in oğlu olduğundan, gentileler de İsrail'in Mesih'inin öğretisini takip ederek Tanrı'nın topluluğuna katılabilmektedirler.

Sinoptik İnciller içerisinde hem en erken tarihte yazılan hem de en kısa metne sahip olan Markos İncili'nin yazarının amacı, tıpkı Matta İncilinde olduğu gibi, Hz. İsa'nın Mesih olduğunu anlatmaktır. Ancak Markos İncilinin yazarı, giriş kısmında bir soy ağacına yer vermemektedir. O, Mesih'in geldiğini Hz. İsa'nın vazifesi, ölümü ve dirilişi ile kanıtlamayı istemektedir.

Bütün Sinoptik İnciller'de yer alan "İsa tapınakta öğretirken şunu sordu: Nasıl oluyor da din bilginleri, 'Mesih, Davut'un Oğlu'dur' diyorlar... Davut'un kendisi O'ndan Rab

⁴⁸ Matta, 1:16.

⁴⁹ Tolga Savaş Altinel, "Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), ss.115-138.

⁵⁰ Matta, 9:17.

⁵¹ Matta, 8:11-12; 12:18-21; 24:14. Ayrıca bkz. Magda Misset-van de Weg, "A Queen of Many Colours," Klaas Spronk, Eveline van Staaldoune-Sulman (ed.), *Hebrew Texts In Jewish, Christian And Muslim Surroundings* (Leiden: Brill, 2018) içinde s.316.

diye söz ettiğine göre, O nasıl Davut'un Oğlu olur?"⁵² cümleleri ile Mesih'in "Davut'un Oğlu" olamayacağı, ondan daha üstün olduğu, varoluştan bile önce olduğunun altı çizilmektedir.

Sinoptik İnciller'in tamamında anlatılan bir körün gözlerinin açılması mucizesinde, Hz. İsa halk tarafından Davut'un Oğlu diye çağrılmaktadır.⁵³ Bu nitelendirme Eski Ahit'te geçen Hz. Davut'un Saul'ü iyileştirmesi hadisesini çağrıştırmaktadır. Görüldüğü üzere, Sinoptik İnciller'de Hz. İsa için Davut'un Oğlu unvanı, Sinoptik İncil yazarları tarafından özellikle ikinci Mabet döneminde şekillenen Davut soyundan gelecek Mesih beklentisine uygun olarak kullanılmaktadır. Mesih'in Hz. Davut'un özelliklerini taşımakla birlikte, Hz. Davut'un kendi cümleleri olduğuna inanılan Mezmurlar'a atıfla ondan da üstün olduğu vurgulanmaktadır.

c.2.2 Yahudilerin Kralı

Sinoptik İnciller'de Mesih inancına yüklenen değerler açısından görülen kısmi farklılıklar arasında en fazla öne çıkanı Mesih'in siyasi yönünün bulunup bulunmadığıdır. Bu konunun en belirgin yansıması da Yahudiler'in Kralı başlığı altında bulunmaktadır.

Matta, Hz. İsa'nın doğumunu ayrıntılı bir biçimde anlatırken, yıldız bilimcilerin Yahudilerin Kralı'na işaret eden yıldızı gördükten sonra, onu övmek için, Kudüs'e

⁵² Matta 22:41-45, Markos 12:35-37, Luka 20:41-44. İncil yazarlarına göre, Hz. İsa'nın atıfta bulunduğu Mezmurlar, 110:1'de yer alan ifade şu şekildedir: "RAB Efendim'e: "Ben düşmanlarını ayaklarının altına serinceye dek sağımda otur" diyor.

⁵³ Matta, 20:29-34. Markos, 10:46-52. Luka, 18:35-43.

geldiklerini aktarmaktadır.⁵⁴ Bu olay üzerine Kral Hirodes de baş kâhinleri ve din bilginlerini toplayarak krallığına tehdit olarak gördüğü Mesih'in doğacağı yeri soruşturmaya başlar.⁵⁵ Mesih inancını, politik tarafından mümkün olduğunca soyutladığı kabul edilen Luka İncili'ne göre ise Hz. İsa bir yemlikte dünyaya gelir ve ilk ziyaretçileri çobanlardır.⁵⁶

Hz. İsa'nın, Yahudilerin Kralı olarak tasvir edilmesine, doğum hadisesi dışında Kudüs'e giriş ve yargılanma sahnelerinde, yani yaşamının önemli noktalarında rastlanmaktadır. Bu olaylarda da Hz. İsa çoğunlukla kral olmanın getirdiği zenginlikten uzak resmedilmektedir. Örneğin, Zekeriya kitabında geçen "Ey Sion kızı, işte kralın! Eşek yavrusuna binmiş sana geliyor"⁵⁷ sözlerini canlandırmak ve mütevazılığını göstermek için Kudüs'e bir sıpanın sırtında girmektedir.⁵⁸ Çarmıhta başına dikenden bir taç takılmakta, boynuna üstünde "Yahudilerin Kralı" yazan bir yafta asılmaktadır.⁵⁹ Bu aşağılanma ve alay edilme tasvirleri de Mesih'le en çok özdeşleştirilen ve krallığı ile öne çıkan figür olan Hz. Davut'un Mezmurlarında yer alan anlatımlarla benzerlik göstermektedir.⁶⁰

⁵⁴ Matta, 2:1-2.

⁵⁵ Matta, 2:1-4.

⁵⁶ Luka, 2:6-7; 2:15-20. Ayrıca bkz. Paula Fredriksen, *From Jesus To Christ* (New Haven: Yale University Press, 2000), s.34.

⁵⁷ Zekeriya, 9:9.

⁵⁸ Luka, 19:35.

⁵⁹ Matta, 27:37. Markos, 15:25. Luka, 23:38.

⁶⁰ Mezmurlar, 22:6-8.

c.2.3 Acı Çeken Mesih

Eski Ahit'te geçen geçen "Ölüyü gece ağaçta asılı bırakmamalısınız. O gün kesinlikle gömmelisiniz. Asılan kişi Tanrı tarafından lanetlenmiştir. Tanrınız Rabbin mülk olarak size vereceği ülkeyi kirletmeyeceksiniz"⁶¹ ifadeleri, Yahudilerin çarmıha gerilen kişinin Tanrı'nın lanetine uğradığına hükmetmelerine neden olmaktadır.⁶² Bu durum onların Hz. İsa'nın Mesihliğine karşı öne sürdükleri itirazlar arasında bulunduğundan, İncil yazarları, okuyucularını Hz. İsa'nın Mesihliğine, çarmıha rağmen değil çarmıh dolayısıyla ikna etmeye çalışmaktadır.⁶³

Acı çeken Mesih tasviri, Sinoptik İnciller'den özellikle Luka'da yer alan bir anlatıdır. Luka, Hz. İsa'nın acı çekmesinin, onun Mesihliğinin işareti sayıldığını ifade ettiği ve yalnızca onda bulunan bir diriliş anlatısına yer vermektedir. Buna göre, Hz. İsa, çarmıha gerilişinin ve mezarında bulunamamasının ardından Emmaus yolunda, kendisi hakkında şüpheye düşen iki öğrencisinin önüne çıkarak, "Sizi akılsızlar! Peygamberlerin bütün söylediklerine inanmakta ağır davranan kişiler! Mesih'in bu acıları çekmesi ve yüceliğine kavuşması gerekli değil miydi"⁶⁴ sözleriyle onları azarlar.

Luka, Hz. İsa'yı, Helenistik anlatılardan da etkilenerek ölümü yenen bir Mesih olarak sunmak istemiş olabilir. Çünkü Helenistik anlatılarda kahramanın acı çekerek ölmesi

⁶¹ Yasa'nın Tekrarı, 21:23

⁶² Torleif Elgvin, "The Messiah Who Was Cursed on the Tree," *Themelios*, 22:3 (1997), ss.14-21.

⁶³ Elgvin, "The Messiah Who Was Cursed," ss.14-21.

⁶⁴ Luka, 24:26.

Yahudiliğin ölüm sonrası inancının tersine ün ve ölümsüzlük sebebi olarak takdim edilmektedir.⁶⁵

Bazı araştırmacılara göre, İnciller’de çarmıh anlatımının haricinde kendisine pek rastlanmayan; ancak Hıristiyan geleneğin zamanla doktrin haline getirdiği Mesih’in acı çekmesi gerektiğine dair inanış, geleneksel Yahudilikle uyuşmamaktadır.⁶⁶ Rabbani gelenek, Hz. İsa’nın Mesihliğini ispat için öne sürülen bu argümana, Yusuf soyundan gelecek bir Mesih’in bu niteliğe sahip olacağını; öte yandan Hz. İsa’nın Davut soyundan geldiği iddia edildiğine göre Mesih olmadığı karşılığını vermiştir.⁶⁷

c.2.4 Tanrı’nın Oğlu

Sinoptik İnciller’de Hz. İsa’nın Mesih olarak seçilmiş olması, özellikle vaftiz ve transfigürasyon anlatımlarında Tanrı’nın Oğlu tabiriyle öne çıkarılmaktadır. Hz. İsa’nın, Yahya Peygamber tarafından vaftiz edilmesinin ardından, “Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnudum” diyen bir sesin duyulması, onun Tanrı’nın oğlu olarak Kutsal Ruh’la desteklendiğinin sembolize etmektedir. Hz. İsa’nın görünümünün değişmesi diye bilinen

⁶⁵ Zorodzai Dube, “Jesus' Death and Resurrection as Cultural Trauma,” *Neotestamentica*, 47:1 (2013), ss.107-122.

⁶⁶ Dale B. Martin, *New Testament History and Literature* (Londra: Yale University Press, 2012), s.85.

⁶⁷ Yasin Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), s.30.

transfigürasyon sahnesinde de vaftiz esnasında olduğu gibi, buluttan gelen ses “Sevgili oğlum budur, O’ndan hoşnudum. O’nu dinleyin” demektedir.⁶⁸

Sinoptik İnciller’in tamamında anlatılan transfigürasyon, yani Hz. İsa’nın görünümünün değişmesi mucizesinde Petrus’un, Hz. İsa’nın yanında gördüğü Hz. Musa ve Hz. İlyas için de birer çadır kurmayı teklif etmesi dönemin Hıristiyanları ile İsrailoğulları’nın kutsal tarihi arasında önemli bir bağlantıdır. Ayrıca, Matta ve Luka’nın aynı sahne için, Hz. İsa’nın yüzünde ışıltı bulunduğundan bahsetmeleri, Hz. Musa’nın Sina Dağı’nda Tora’yı almasının ardından anlatılanlarla paralellik arz etmektedir. Mısır’dan Çıkış bölümünde anlatıldığına göre, Rab’le konuştuğundan sonra Hz. Musa’nın yüzü ışıldayan bir hal almış ve bunu gören İsrailoğulları onunla konuşmaya çekinmişlerdir⁶⁹.

Transfigürasyon anlatımına göre, Petrus henüz konuşurken yükselen ses havarilerin korkup yüzüstü düşmelerine neden olmuştur. Bu husus Dennis R. MacDonald’ın iddia ettiği gibi değerlendirilirse, Markos İncilinde Helenistik bir anlatım söz konusu olduğundan bahsedilebilir.⁷⁰ Ancak bu anlatım, Kutsal Kitap geleneği çerçevesinde değerlendirildiğinde, Sina’da yaşananlardan sonra İsrailoğulları’nın “bir daha o sesi duymayalım” demesiyle de benzerlik arz etmektedir.⁷¹ Ayrıca bu hadisenin devamında

⁶⁸ Matta, 17:1-8. Markos, 9:2-8. Luka, 9:28-36.

⁶⁹ Matta, 17:2. Luka, 9:29. Mısır’dan Çıkış, 34:29-32.

⁷⁰ Dennis R. MacDonald, *Homeros Destanları ve Markos İncili*, terc. Selen Ak (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), s.138.

⁷¹ Mısır’dan Çıkış, 20:19-20.

Matta İncilinde, Hz. İsa'nın aynı Musa Peygamber'in kavmini yatıştırması gibi, havarileri yatıştırdığı görülmektedir.⁷²

c.2.5 Geçmiş Peygamberlerden Biri

Sinoptik İnciller'in tamamında Hz. İsa'nın havarilere “halk benim kim olduğumu söylüyor” diye bir soru yönelttiği, onların da “Vaftizci Yahya diyorlar. Ama kimi İlyas diyor, kimi de eski peygamberlerden birinin dirilmiş olduğunu söylüyor”⁷³ karşılığını verdikleri yer almaktadır. Burada, Eski Ahit'te “RAB'bin büyük ve korkunç günü gelmeden önce” gönderileceği bildirilen İlyas Peygamber'in adının zikredilmesi önem arz etmektedir.⁷⁴ Yahya Peygamber'in mesajının da kıyametin yaklaşmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda Hz. İsa'nın bu isimlerle birlikte anılması, onun sözleriyle uyum içindedir.⁷⁵

Sinoptik İnciller'de Hz. İsa, Yahudi geleneğe göre İlyas ve Elişa Peygamberlerin yanlarında yetişen Yunus Peygamber'le birlikte de anılmaktadır.⁷⁶ Ferisiler, kendisinden doğaüstü bir işaret göstermesini istediklerinde, Hz. İsa'nın cevabı, “Kötü ve vefasız kuşak bir belirti istiyor! Ama ona Peygamber Yunus'un belirtisinden başka bir belirti

⁷² Matta, 17:7.

⁷³ Matta, 16:13-14; Markos, 9:27-28; Luka, 9:18-19.

⁷⁴ Malaki, 4:5-6.

⁷⁵ Matta, 3:1-3.

⁷⁶ Louis Ginzberg, *Legends of the Jews*, İngilizce'ye terc. Henrietta Szold, Paul Radin (Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2003), s.1031.

gösterilmeyecek. Yunus, nasıl üç gün üç gece o koca balığın karnında kaldıysa, İnsanoğlu da üç gün üç gece yerin bağırında kalacaktır”⁷⁷ şeklinde olmuştur.

Sinoptik İnciller’in hepsinde yer alan anlatımda Matta İncili’nin daha çok Yunus Peygamber’in balığın karnından kurtuluşuna; Luka’nın ise Yunus Peygamber’i reddeden Nineve halkına dikkat çekmesi önemlidir. Böylece Matta İncili’nin yazarı kurtuluş kavramını vurgulamakta; Luka ise, Yunus Peygamber’i olduğu gibi Hz. İsa’yı da reddeden halkı eleştirmektedir.

Sonuç olarak Sinoptik İnciller’in Eski Ahit’ten referansla, Mesih için pek çok isim kullandıkları ve ikinci Mabet dönemi Mesih inanışlarındaki çeşitliliğin Sinoptik İncillere yansıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, Roma idaresi baskısının Davut peygamberin soyundan gelen kurtarıcı bir kral Mesih beklentisini öne çıkarttığından bahsetmek mümkündür.

2. TANRI’NIN KRALLIĞI

Eski Ahit’te ve ikinci Mabet dönemi Yahudiliğinin dini anlayışında öne çıkan Tanrı’nın Krallığı kavramı, Sinoptik İncil yazarları tarafından, Mesih konusunda olduğu gibi farklı açılardan ele alınmaktadır. Sinoptik İnciller’de, Hz. İsa’nın mesajının ana konusu olan bu kavramın mahiyeti hakkında net bir açıklama bulunmaması ise genellikle hitap edilen kitlenin Tanrı’nın Krallığı ifadesine aşina olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

⁷⁷ Matta, 12:38-42; 16:1-4. Markos, 8:11-13. Luka, 11:29-32.

a. Eski Ahit'te Tanrı'nın Krallığı

Eski Ahit içerisinde “Tanrı'nın Krallığı” ibaresinin Sinoptik İnciller'deki anlamıyla bulunup bulunmadığı tartışmalı bir durumdur; ancak Tanrı'nın, bir kral gibi hüküm sürmesi, tahtının ve ordularının bulunması, onun krallığının sembollerinden kabul edilmektedir.⁷⁸ Böylece Eski Ahit'te Tanrı'nın krallığı düşüncesini bulmak mümkündür denilebilir.⁷⁹

Eski Ahit'in Yaratılış kitabında, yaratan ve eksikleri gideren bir Tanrı anlayışının vurgulandığı görülmekle birlikte, tufan sırasında kendisine inanan Hz. Nuh ve ailesini, Mısır'dan Çıkış kitabında da İsrailoğulları'nı kurtarması anlatılarak Tanrı'nın egemen ve üstün gelen yönü öne çıkartılmaktadır.⁸⁰ Tanrı'nın İsrailoğullarını Firavun'un elinden kurtarmasından sonra, Hz. Musa, “RAB sonsuza dek egemen olacaktır” diye ilahi söylemektedir.⁸¹ Böylece, Yahve gerçek kral olduğundan, İsrailoğullarının karşısına

⁷⁸ Yeşaya, 6:1-3 “Kral Uzziya'nın öldüğü yıl yüce ve görkemli Rab'bi gördüm; tahtta oturuyordu, giysisinin etekleri tapınağı dolduruyordu. Üzerinde Seraflar duruyordu; her birinin altı kanadı vardı, ikisiyle yüzlerini, ikisiyle ayaklarını örtüyor, öbür ikisiyle de uçuyorlardı. Birbirlerine şöyle sesleniyorlardı:

Her Şeye Egemen RAB Kutsal, kutsal, kutsaldır. Yüceliği bütün dünyayı dolduruyor.” Yeşu, 5:15
“RAB'bin ordusunun komutanı, çarığını çıkar dedi, çünkü bastığın yer kutsaldır.”

⁷⁹ Marvin R. Wilson, *Exploring Our Hebraic Heritage*, (Cambridge: Eerdmans Publishing, 2014), s.147.

⁸⁰ Yaratılış, 7:23.

⁸¹ Mısır'dan Çıkış, 15:18.

çıkan Firavunu tahtından indirerek onlara artık Mısır'ın kralı yerine kâinatın kralı tarafından idare edileceklerini bildirmiştir.⁸²

Eski Ahit'te kalıp olarak yalnızca I. ve II. Tarihler kitaplarında yer alan “Yahve'nin Krallığı” tabiri, Tanrı'nın, Süleyman ve Davut Peygamberleri kendisine vekil atadığı zamanlar anlatılırken karşımıza çıkmaktadır. I. Tarihler kitabında geçen “Bütün oğullarım arasından İsrail'de RAB'bin krallığının tahtına oturtmak için oğlum Süleyman'ı seçti” sözleriyle Süleyman Peygamberin;⁸³ II. Tarihler kitabında yer alan “Şimdi de siz Davut soyunun elindeki RAB'bin Krallığı'na karşı gelmeyi tasarlıyorsunuz” cümlesiyle de Davut Peygamberin ve soyunun Tanrı tarafından kral tayin edilerek, yeryüzünde onun temsilcisi oldukları ifade edilmektedir.⁸⁴ Böylece Tanrı'nın tüm kâinatı kapsayan gücü, özel olarak İsrailoğullarının krallığı ile vücut bulmaktadır.

Eski Ahit'in Yeşaya kitabında Tanrı, “Kutsalınız, İsrail'in Yaratıcısı, Kralınız RAB benim” demektedir.⁸⁵ Mısır'dan Çıkış'ta olduğu gibi Yeşaya 33:22'de de “Yargıcımız RAB'dir; Yasamızı koyan RAB'dir, Kralımız RAB'dir, bizi O kurtaracak” denilerek onun yegâne kral ve kurtarıcı olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Eski Ahit'te Mısır'dan Çıkış ve daha sonra Babil sürgününden kurtuluş hadiselerinde, Tanrı'nın egemen ve kurtarıcı vasıflarının öne çıktığı görülmektedir.

⁸² John Goldingay, *Old Testament Theology 1: Israel's Gospel* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2003), ss.331-332.

⁸³ I. Tarihler 28:5.

⁸⁴ II. Tarihler 13:8.

⁸⁵ Yeşaya, 43:15.

Tarihler kitaplarında Davut ve Süleyman peygamberler Tanrı'nın Krallığı'nın temsilcisi olarak tasvir edilmekte; Daniel'de ise dünyevi krallıkların geçiciliği vurgulanmaktadır.

b. İkinci Mabet Döneminde Tanrı'nın Krallığı

İkinci Mabet döneminde, sürgün hadisesinin ardından ortaya çıkan temel sorun, İsrailoğulları'nın diğer yönetimler tarafından ezilmesinin anlamlandırılmaya çalışılması olmuştur. Eski Ahit'in peygamberleri, bu durumu çoğunlukla Yasa'nın uygulanmasındaki başarısızlığın karşılığı olarak yorumlamış ve Tanrı'nın Krallığı'nın yaklaştığını söyleyerek insanları tövbeye çağırmışlardır.

İkinci Mabet döneminde kaleme alındığı bilinen bazı metinlerde İsrailoğulları'nın yaşadığı sıkıntının iki şekilde nihayete erebileceğinden bahsedilmektedir. Birinci yoruma göre, Tanrı ya da Mesihî bir figür eskatolojik bir müdahalede bulunacaktır. I. Enok, Süleyman'ın Mezmurları, Ölü Deniz Yazmaları bu açıklamayı öne süren metinlerdir. İkinci yorum ise, Tanrı'nın Egemenliği'ne soyut bir anlam vermektedir. Süleyman'ın Bilgeliği ile Philo'nun eserleri bu yorumu dile getirmektedir.

c. Sinoptik İncillerde Tanrı'nın Krallığı

Grekçe'de krallık anlamına gelen *basileia* sözcüğü İnciller'in tamamında toplam 126 kez yer almaktadır.⁸⁶ İnciller'de bu ifadeye genellikle Tanrı'nın ya da Göklerin Krallığı şeklinde; bazen de Dünya'nın, Şeytan'ın veya Herod'un Krallığı anlatımlarıyla rastlamak mümkündür.

⁸⁶Joel B. Green, "Kingdom of God/Heaven," *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s.468.

Sinoptik İnciller’de, Hz. İsa’nın mesajının başlıca konusu kabul edilen Tanrı’nın Krallığı’nın tam olarak ne anlama geldiğinin açıklanmaması dikkat çekicidir.⁸⁷ Bu durum Tanrı’nın Krallığı tabirinin Hz. İsa’nın hitap ettiği kitle tarafından geleneksel olarak bilindiğini düşündürmektedir.⁸⁸ George Mendenhall’e göre, muhtemelen Monarşiden önce Yehova’nın egemen olduğu döneme işaret eden “Tanrı’nın Krallığı” ifadesi, Hz. İsa’nın yaşadığı dönemde pek fazla rağbet görmemektedir.⁸⁹

Sinoptik İnciller arasında ilk yazılan İncil olan Markos İncili’nde, Tanrı’nın Krallığı ifadesi Hz. İsa haricinde pek kullanılmamaktadır.⁹⁰ Markos İncili’nin yazarı yalnızca bir defa Aramatya’lı Yusuf’u tarif ederken kendisi bu ifadeyi kullanmaktadır.⁹¹ Matta İncili’nin yazarı Tanrı’nın Krallığı yerine Göklerin Krallığı ifadesini kullanmayı tercih etmektedir.

c.1. Göklerin Krallığı

Kral ya da krallık söylemi Matta İncili’nin yirmi sekiz bölümünün yirmi beşinde oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Krallık kavramı, Matta’da, Hz. İsa tebliğine başlamadan önce Yahya Peygamber’in “Tövbe edin! Göklerin Egemenliği yaklaşmıştır”⁹² sözlerinde ve Hz. İsa’nın şeytan tarafından denenmesi sırasında karşımıza

⁸⁷ Borg, *Jesus: Uncovering*, s.165.

⁸⁸ Maurice Casey, *Jesus of Nazareth, An Independent Historian's Account of His Life and Teaching* (New York: T-T Clark International, 2010), s.212

⁸⁹ Mendenhall, *Antik İsrail’in İnancı*, s.267.

⁹⁰ Green, “Kingdom of God/Heaven,” *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s.468.

⁹¹ Markos, 15:42-43.

⁹² Matta, 3:1-2.

çıkılmaktadır. İncili yazarı, Hz. İsa'nın mesajını iki yerde “göksel egemenliğin müjdesi” diye nitelendirmektedir.⁹³ Hem Vaftizci Yahya hem de Hz. İsa ve havariler vazifelerine başlarken “Göklerin krallığı yakındır!” diyerek aynı çağrışı yapıyorlar.⁹⁴

Hz. İsa'nın “Dağdaki Vaaz” adıyla bilinen konuşmasında, “Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır”⁹⁵ sözleri yer almaktadır. Kutsal Yasa'yı kaldırmaya değil, tamamlamaya geldiğinin ilan edildiği bölümde Hz. İsa, “... bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına öyle öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak”⁹⁶ demektedir.

Matta İncili'nin yazarının Yahudi olması ve Yahudi bir kitleye hitap etmesi, ilk bakışta Tanrı'nın adını anmamak için “Tanrı'nın Krallığı” yerine “Göklerin Krallığı” tabirini tercih etmiş olabileceğini düşündürmektedir.⁹⁷ George Pennington'a göre ise Matta İncilinin yazarı “gökler” terimini, kendi anlatımına daha uygun olduğu için bilinçli bir şekilde tercih etmektedir.⁹⁸ Buna göre, Matta İncili'nin yazarı dünyevi krallıklarla semavi krallığın bir karşılaştırması niteliğindeki Daniel kitabını esas alarak yeryüzünün

⁹³ Matta, 4:23; 9:35.

⁹⁴ Matta, 3:2; 4:8; 10:7.

⁹⁵ Matta, 5:10.

⁹⁶ Matta, 5:19-20.

⁹⁷ Debora Basmacı (ed.) *Kutsal Kitap Sözlüğü* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016) içinde, s.239. Casey, *Jesus of Nazareth*, s.213.

⁹⁸ Pennington, *Kingdom*, <https://equip.sbts.edu/publications/journals/journal-of-theology/sbjt-121-spring-2008/the-kingdom-of-heaven-in-the-gospel-of-matthew/> (12.12.2019)

krallıkları yerine göklerin egemenliğinin tercih edilmesi mesajını vermek istemektedir.⁹⁹ Aynı tema Matta 4:8'de Hz. İsa'nın Şeytan tarafından çölde sınanmasında da öne çıkmaktadır. Anlatıma göre Şeytan, Hz. İsa'yı yüksek bir dağa çıkarıp kendisine tapması koşuluyla ona dünyanın bütün krallıklarını ve izzetini vermeyi teklif etmekte; ancak Hz. İsa bunu geri çevirmektedir.

Gökler ve yer bağlantılı olarak Matta'da yirmi defadan fazla geçmektedir. Karşılaştırma yapmak gerekirse bu ikili Luka'da beş, Markos'ta ise iki kez yer almaktadır.¹⁰⁰ Bu, Matta'nın, gökler ve yer arasında, yani Tanrı'nın işleri yapma şekliyle insanlarınki arasında bulunan farka vurgu yaptığının kanıtıdır. Diğer taraftan Matta İncili, yeryüzünün egemen güçleri olarak hem Roma İmparatorluğu'nu hem de Hz. İsa'yı dinlemeyip kurtarıcı beklemeye devam eden Yahudileri eleştirmektedir.¹⁰¹

c.2. Eskatolojik Anlamda Tanrı'nın Krallığı

Tanrı'nın Krallığı tabirinin, Sinoptik İnciller'de eskatolojik anlamda da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Sinoptik İnciller içerisinde sadece Matta İncili'nde bulunan bir anlatıma göre Hz. İsa, krallığı bir şehir ya da ülkeye benzeterek bu şehre girmenin yolunun Tanrı'nın isteğini yerine getirmekten ve doğruluktan geçtiğini söylemektedir.¹⁰²

⁹⁹ Daniel, 2:44. Ayrıca bkz. Green, "Kingdom of God/Heaven," *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s.468.

¹⁰⁰Pennington, *Kingdom*, <https://equip.sbts.edu/publications/journals/journal-of-theology/sbjt-121-spring-2008/the-kingdom-of-heaven-in-the-gospel-of-matthew/> (12.12.2019)

¹⁰¹ Matta, 13:53-58.

¹⁰² Matta, 5:20; 7:21; 18:2-3; 19:23-24.

Buna göre Tanrı'nın Krallığı, insanların eylemlerinin nihai karşılıklarını göreceği bir yer olarak tasvir edilmektedir.

Markos İncili'nde yer alan eskatolojik anlatımda ise Tanrı'nın Krallığı'nın çok yakın bir zamanda gerçekleşeceği “burada bulunanlar arasında, Tanrı Egemenliği'nin güçlü biçimde gerçekleştiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var”¹⁰³ sözleri ile ifade edilmektedir. Rudolf Bultman'a göre Markos'ta yer alan “bütün bunlar olmadan bu kuşak ortadan kalkmayacak” ifadesi, Hz. İsa'ya ait değildir; ancak Hz. İsa'ya ilk inananlar, kendilerinin son jenerasyon olduğuna inandıklarından, bu açıklamayı Hz. İsa'ya dayandırmışlardır.¹⁰⁴

Luka'ya göre Hz. İsa'nın çevresinde bulunanlar “Tanrı'nın Egemenliğinin hemen ortaya çıkacağını” söylemektedirler.¹⁰⁵ Ancak hem Luka İncilinde hem de bu İncil'in devamı kabul edilen Elçilerin İşleri kitabında Hz. İsa, Tanrı'nın Egemenliği'nin ne zaman gerçekleşeceği kendisine sorulduğunda “Tanrı'nın Egemenliği göze görünür bir şekilde gelmez. İnsanlar da işte burada ya da işte şurada demeyecekler. Çünkü Tanrı'nın Egemenliği aranızdadır”¹⁰⁶ diyerek bunun zamanını bilmeye gerek olmadığını; ancak yaptıkları iyi işlerle Tanrı'nın Egemenliği'nin geleceği güne hazırlanabilecekleri yanıtını vermektedir.¹⁰⁷

¹⁰³ Markos, 9:1.

¹⁰⁴ Rudolf Bultmann, *Jesus Christ and Mythology* (New York: Charles Scribner's Sons, 1958), s.14.

¹⁰⁵ Luka, 19:11.

¹⁰⁶ Luka, 17:20-21.

¹⁰⁷ Luka, 19:12-26; Elçilerin İşleri, 1:6-7.

Matta ve Luka İncilleri, Tanrı'nın Egemenliği'ni birçok kez sofraya motifi aracılığıyla eskatolojik anlamda kullanmaktadırlar.¹⁰⁸ Matta'da yer alan "Size şunu söyleyeyim, doğudan ve batıdan birçok insan gelecek, Göklerin Egemenliği'nde İbrahim'le, İshak'la ve Yakup'la birlikte sofraya oturacaklar"¹⁰⁹ ifadelerinde Tanrı'nın Egemenliği, sofraya benzetmesi aracılığıyla, İsrailoğulları'nın yüce saydığı isimlerle birlikte olmayı müjdelemektedir.

Luka İncili'nin sofraya anlatımlarında eskatolojik yönü bulunan İnsanoğlu figürüne de yer verdiği görülmektedir. Luka İncili on ikinci bölümde geçen "Efendileri geldiğinde uyanık bulunan kölelere ne mutlu! Size doğrusunu söyleyeyim, efendileri beline kuşağını bağlayacak, kölelerini sofraya oturtacak ve gelip onlara hizmet edecek" cümlelerinin ardından "Siz de hazır olun. Çünkü İnsanoğlu beklemediğiniz saatte gelecektir" ifadesi yer almaktadır.¹¹⁰

c.3. Tanrı'nın Krallığı Benzetmeleri

Sinoptik İnciller'de Tanrı'nın Krallığı, Hz. İsa'nın anlattığı benzetmelerin ana konusudur. İnciller'de yer alan Tanrı'nın Krallığı meselleri ise George Mendenhall'a göre, "Tanrı'nın, mülkünü aracılar olmaksızın kendisi yönetmek üzere geri döneceği" mesajını vurgulamaktadır.¹¹¹ Bir başka yoruma göreyse hemen hemen bütün krallık meselleri, açıkça olmasa bile, Tanrı'nın Krallığının Hz. İsa'nın eylemlerinde "hazır

¹⁰⁸ Matta, 8:11. Luka, 12:37; 22:16; 22:29-30.

¹⁰⁹ Matta, 8:11.

¹¹⁰ Luka, 12:37-40.

¹¹¹ Mendenhall, *Antik İsrail'in İnancı*, s.267.

bulunduğunu” dile getirmektedir.¹¹² “Hazır bulunan krallık” tabiri eskatolojik anlatım yerine, Eski Ahit’te yer alan peygamberlerin kehanetlerinin Hz. İsa’nın söz ve eylemleri aracılığıyla başladığını göstermektedir.¹¹³ Böylece Tanrı’nın Krallığı tabirinin İncillerde bir yaklaşan bir de halihazırda var olan şeklinde iki türlü sunulduğu görülmektedir.

Matta İncilinin on üçüncü bölümünden itibaren başlayan krallık mesellerinin ilki “Deliceler Benzetmesi” olarak bilinmektedir.¹¹⁴ Bu benzetmede Hz. İsa, Göklerin Egemenliği’ni tarlasına iyi tohum eken bir adama benzetmekte; kendi sözü yerine İblis’in sözüne uyanların kıyamet günü, biçme vakti geldiğinde orakçılar tarafından toplanıp yakılan deliceler gibi olacaklarını ancak o gün gelene dek doğru kişilerle kötülük yapanların birlikte yaşamaya devam edeceklerini dile getirmektedir. Aynı minvalde “Çağın sonunda melekler gelecek, kötü kişileri doğruların arasından ayırıp kızgın fırına atacaklar. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır”¹¹⁵ ifadelerine yer vermektedir. Buradaki melek inancı, ağlayış ve diş gıcirtısı anlatımları apokaliptik etkileri hissettirmektedir.¹¹⁶

İkinci benzetme, bütün Sinoptik İnciller’de bulunan “Hardal Tohumu Benzetmesi”dir.¹¹⁷ Burada Hz. İsa, Göklerin Egemenliğini tohumların en küçüğü sayılmasına rağmen geliştiği zaman bütün bitkilerin boyunu geçip ağaç olan hardal

¹¹² Klyne Snodgrass, *Stories With Intent: A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2018), s.133.

¹¹³ Luka, 11:20.

¹¹⁴ Matta, 13:24-30; 36-43.

¹¹⁵ Matta, 13:47-52.

¹¹⁶ Kristian Bendoraitis, “Apocalypticism, Angels, and Matthew” Benjamin Reynolds, Loren T. Stuckenbruck (ed.), *The Jewish Apocalyptic Tradition and the Shaping of New Testament Thought* (Minneapolis: Fortress Press, 2017) içinde, s.40.

¹¹⁷ Matta, 13:31-32. Markos, 4:32-32. Luka, 13:18-19.

tanesine benzetmektedir. Hardal tohumu benzetmesini “Maya Benzetmesi” takip etmektedir.¹¹⁸ Bu meselde Göklerin Egemenliği, bir kadının una karıştırdığı, bütün hamurun kabarmasını sağlayan maya gibi tarif edilmektedir. Her iki örnek de görünüşte küçük olsalar da etkisi büyük olan şeyleri sembolize etmektedir.

Matta İncili on üçüncü bölümün sonunda yer alan “İşte böylece Göklerin Egemenliği için eğitilmiş her din bilgini, hazinesinden hem yeni hem eski değerler çıkararak bir mal sahibine benzer”¹¹⁹ ifadeleri ile İncil yazarı, yer ve gök ayrımında yaptığı gibi, eski ve yeni ikilemesini kullanmaktadır.¹²⁰ İncil yazarı, Hz. İsa’yı, Yasa’yı kaldırmak için değil tamamlamak için gönderilen peygamber olarak tanıtırken de onun eski ile yeniyi bir arada sunduğunu ifade etmektedir.¹²¹

Markos İncili’nde yer alan “Filizlenen Tohum Benzetmesi”nde¹²² toprağın kendiliğinden ürün verdiği sözleri ile Hz. İsa egemenliğin, Tanrı’nın uhdesinde olduğuna, insanların ona müdahalede bulunmayacağına dikkat çekmektedir.¹²³

Sonuç olarak, Sinoptik İnciller’de Tanrı’nın Krallığı ibaresi, Hz. İsa’nın mesajının ana konusu olarak sunulmaktadır. Matta İncili yazarının Göklerin Krallığı ifadesini tercih etme nedeni özellikle yeryüzünün geçici ve aşağı olduğunu belirtme amacı taşımaktadır.

¹¹⁸ Matta, 13:33. Luka, 13:20-21.

¹¹⁹ Matta, 13:52.

¹²⁰ Eric Ottenheijm, “Finding Pearls: Matthew 13:45-46 and Rabbinic Literature,” Klaas Spronk, Eveline van Staaldine-Sulman (ed.), *Hebrew Texts in Jewish, Christian and Muslim Surroundings* (Boston: Brill, 2018) içinde, s.245. Ayrıca bkz. Matta, 5:17; 9:17.

¹²¹ Matta, 5:17.

¹²² Markos, 4:26-29.

¹²³ Green, “Kingdom of God/Heaven,” *Dictionary of Jesus and the Gospels*, s.468.

Tanrı'nın Krallığı'nın mahiyeti İnciller'de tam olarak açıklanmasa da benzetmeler aracılığıyla yoğun olarak işlenmektedir. Gelecek ve hâlihazırda olan egemenlik ayrımı, İncil yazarlarının görüş farklılıklarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda Egemenliği, büyük ölçüde Yahudi apokaliptik geleneğinde olduğu gibi yorumlayan Matta İncili'nin aksine Luka İncili, onun içerdiği Yasa ve düzen anlamlarından ziyade, insanların gerçekleştirdiği iyi eylemlerle olan bağlantısına odaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUKİ BOYUT

1. YASA

Sinoptik İnciller’de Hz. İsa’nın Yahudi Yasasını ortadan kaldırmadığı; onu tamamladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Hz. İsa’nın, dönemin öne çıkan dini grupları olan Ferisiler ve Sadukiler ile Yasa temelli tartışmaları söz konusudur. Sinoptik İnciller’e göre tartışmaların başlıca nedeni, bu grupların kendi geleneksel anlayışlarının zamanla Hz. Musa’nın Yasasının yerini almış olmasıdır.

a. Eski Ahit’te Yasa

İbranice yasa anlamına gelen *tora* sözcüğü, aynı zamanda Eski Ahit’in ilk beş kitabının da ismidir. Tanrı tarafından Hz. Musa’ya verildiğine inanılan bu kitapların aslında M.Ö 600-M.Ö 200 arasında oluşturulduğu düşünülmektedir. Yunanca *pentatök* de denilen bu beş kitabın ilk kısımlarında *tora* sözcüğünün “verilen hüküm,” daha sonra kaleme alındığı bilinen bölümlerinde ise, uygulamaların daha sistemli bir hâle gelmesi sonucu şeriat ve din anlamlarına geldiği görülmektedir.¹²⁴

Eski Ahit’te Yasa, Tanrı’nın Hz. Musa aracılığıyla Yahudilerle yaptığı ahidin sembolü olarak yer almaktadır.¹²⁵ Ahit, İbranice’de, bir çeşit boyunduruk anlamı taşıyan *berit* ve *alah* sözcükleriyle ifade edilmektedir. Yaratılış ve Mısır’dan Çıkış kitaplarında ahit, M.Ö üçüncü ve ikinci binyılın gerek dini gerekse din dışı teamüllerine uygun olarak kurban ve kutsal yemeklerle birlikte anılmaktadır. Nitekim, kesme anlamına gelen *karat*

¹²⁴ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), s.61.

¹²⁵ Mısır’dan Çıkış, 13:9.

kelimesi, bir ahidin sona erdirilmesinde kullanılan *karat berit* deyiminde kurbanla delalet etmektedir.¹²⁶ Yasa'nın Tekrarı bölümüne gelindiğinde, kurban yerine yemin etmenin öne çıktığı görülmektedir.¹²⁷ Yasa'nın Tekrarı ile aynı dönemde yazılan ve Hoşea peygambere atfedilen kitapta da Tanrı'nın asıl isteğinin kurban değil, merhamet olduğu belirtilmektedir.¹²⁸

Eski Ahit'te Tanrı'nın İbrahim ve Davut peygamberlerle ahdinin bulunduğu ifade edilmektedir.¹²⁹ Bu ahidin, önceleri İsrailoğullarına koşulsuz verilmiş bir söz olarak anlaşıldığı, sürgünden sonra kaleme alınan metinlerde ise, halkın inancını koruması şartıyla Tanrı tarafından yerine getirilecek bir vaat olarak yorumlandığı görülmektedir.¹³⁰

Araştırmacılara göre Hammurabi Kanununun çeşitlemesi, Tesniye geleneği ve Babil sürgünü esnasında oluşturulan kahinlerin kanunundan müteşekkil olduğundan Yasa yorumlarında farklılıklar görülen Eski Ahit'in¹³¹ Mısır'dan Çıkış kitabında Tanrı'nın yaratmasına saygının ifadesi olarak yer alan Şabat yasağı, Yasa'nın Tekrarı bölümünde, Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan kurtarmasının sembolü olarak anlatılmaktadır. Eski Ahit, Şabat yasaklarına uymayanların ölüm cezasına çarptırılacaklarını söylemektedir; ancak Yeremya kitabına kadar Şabat'ta yapılması yasaklanan işlere dair

¹²⁶ Moshe Weinfeld, "Covenant," *Encyclopaedia Judaica*, c.5, s.249.

¹²⁷ Moshe Weinfeld, "Covenant," *Encyclopaedia Judaica*, c.5, s.249.

¹²⁸ Hoşea, 6:6.

¹²⁹ Yaratılış 15,17; II Sam. 7; 89. Mezmur

¹³⁰ I. Krallar, 9:4-5.

¹³¹ Chaya Halberstam, "Law in Biblical Israel," Christine Hayes (ed.), *The Cambridge Companion to Judaism and Law* (New York: Cambridge University Press, 2017) içinde, ss.19-47.

tam bir malumat bulunmaz. Yeremya bölümünde, açıklayıcı bir tanım ortaya konulmasa da önceki metinlerden farklı olarak bir kural belirtilmektedir.¹³²

Eski Ahit'in Yasa anlayışında özellikle sürgünden önce ve sonra oluşturulan metinler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Tanrı'nın Yahudilerle yaptığı ahidin sembolü olan Yasa giderek daha sistemli bir hal almış ve yorum farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır.

b. İkinci Mabet Döneminde Yasa

İkinci Mabet dönemi, dini grupların olduğu kadar dini metinlerin de çeşitliliği ile karakterize edilen bir dönemdir. İkinci Mabet döneminde Yahudi gruplarının çoğu, Eski Ahit'in ilk beş kitabı ile diğer bölümlerin bir kısmını otorite sahibi metinler olarak kabul etmektedirler.

Haşmoniler döneminde idareciler, yeni ve bağımsız Yahudi devletinin Yasa sayesinde birlik içinde yaşamasını beklerken; şehirleşmenin ve okuma yazma oranının artması ayrıca yazılı kuralların yoruma açık taraflarının bulunması, Yasa merkezli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.¹³³ Bu dönemde Yasa ile alakalı yaşanan tartışmaların bir örneği olarak, Kumran yazıtları içerisinde bulunan ve 4QMMT adı verilen metin sunulabilir. M.Ö. 152'de oluşturulduğu düşünülen bu metne göre, Haşmoniler,

¹³² Yeremya, 17:19-27.

¹³³ John J. Collins, "The Transformation of the Torah in Second Temple Judaism," *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period Transformations in Second Temple Judaism: Special Issue in Honour of Florentino García Martínez on the Occasion of his 70th Birthday* 43:4/5 (2012), ss.455-474.

başkahinliği ele geçirmelerinin ardından, daha sonraları Ferisi kuralları diye tanınacak kurallarla halkı yönettikleri için eleştirilmektedir.

Kumran yazıtları içinde yer alan Şam Dokümanı, Tanrı tarafından vahyolunan gerçek yasaya sahip bir topluluktan bahsetmektedir. Buna göre, halkın yasası ile gerçek Yasa birbirine zıttır ve birincisi yazılı Tora, ikincisi kendi sahip olduklarıdır. Bu gizli yasa, Rabbani Yahudiliğin yazılı ve sözlü tora ayrımının habercisi olarak yorumlanmaktadır.¹³⁴ Kumran cemaatinin dış dünyaya kapalı yapısı ile Ferisilerin katı kuralları, Yasa'ya bağlılık noktasında ortak bir bakış açısı sergilemektedir.

Eski Ahit'te tam bir çerçevesi bulunmayan Şabat'ta yapılması yasak olan işler hakkında ikinci Mabet dönemine ait Jübileler kitabında bir liste bulunmaktadır. Jübileler'e göre, herhangi bir yiyecek hazırlamak, su çekmek, eşya taşımak, cinsel ilişkide bulunmak, toprak işi ya da ticaret yapmak, ateş yakmak, ava çıkmak, oruç tutmak ve savaşmak Şabat gününde yasaklanan işler arasında yer almaktadır.¹³⁵

Haşmoniler döneminde yazılan I. Makkabiler kitabı da Şabat yasaklarının insan hayatı söz konusu olduğunda geri plana atılabileceğini söylemektedir.¹³⁶ Bu ifadeler, Sinoptik İncillerde sıkça rastladığımız Hz. İsa'nın Şabat günü bir iyileştirme mucizesi gösterdiğinde yaşanan tartışmaları hatırlatır mahiyettedir.¹³⁷

¹³⁴ Philip R. Davies, "Judaism and the Hebrew Scriptures," Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck (ed.) *The Blackwell Companion to Judaism* (Oxford: Blackwell Publishing, 2004) içinde, s.49.

¹³⁵ Philip Sigal, *The Halakhah of Jesus of Nazareth according to the Gospel of Matthew* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007), s.176.

¹³⁶ I Makkabiler, 2:41.

¹³⁷ Luka 13:10-17.

c. Sinoptik İnciller’de Yasa

İbranice *torah* sözcüğü yerine sonraki dönemde Yunanca konuşan Yahudiler tarafından *nomos* sözcüğü kullanılmış ve yasa terimi Eski Ahit’in Yunanca çevirisi olan Septuaginta’ya *nomos* olarak geçmiştir.¹³⁸ Sinoptik İnciller’de de yasa, Septuaginta’daki kullanımın etkisiyle *nomos* sözcüğüyle yer almakta ve özellikle ilahi kaynaklı yasa olan Tora’ya işaret etmektedir. Sinoptik İncil yazarlarının yasayla ilgili birkaç yerde *nomos* sözcüğünden farklı olarak emir anlamına gelen *entole* veya gelenek anlamına gelen *paradosis* kelimelerini yeğledikleri ifade edilmektedir.¹³⁹

Sinoptik İnciller’de Hz. İsa’nın Yasa’ya olan yaklaşımında, onu onaylamak ya da orijinal haline döndürmeye çalışmak suretiyle iki farklı tutum sergilediğinden bahsetmek mümkündür.¹⁴⁰ Matta İncili beşinci bölümde, Hz. İsa’nın, “Yasa’nın bir harfinin bile yok olmayacağını” ifade etmesi ile “Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın; ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim”¹⁴¹ sözleri, onun Yasa’ya olan bağlılığına örnek teşkil etmektedir. Matta İncili’nde aynı bölümün devamında, Hz. İsa’nın âdeta Yasa’ya karşıymış gibi algılanabilecek sözleri yer almaktadır. Ancak Yeni Ahit araştırmacılarının ekseriyeti, Hz. İsa’nın, “Atalarımıza,

¹³⁸ Zafer Duygu, “İsa ve Musa Yasası Meselesi,” *Bilimname* 35:1 (2018), ss.283-304.

¹³⁹ Jonathan Klawans “The Law,” Amy-Jill Levine, Marc Zvi Brettler (ed.) *The Jewish Annotated New Testament* (New York: Oxford University Press, 2011) içinde, s.516

¹⁴⁰ Mehmet Katar, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü),” *İslami Araştırmalar* 20:3 (2007), ss.330-339. Zafer Duygu, “İsa ve Musa Yasası Meselesi,” *Bilimname* 35:1 (2018), ss.283-304.

¹⁴¹ Matta, 5:17-18.

‘Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak’ dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır...”¹⁴² gibi sözlerinin Yasa’yı feshetme değil onu düzeltme daha doğrusu derinleştirme amacı taşıdığı kanaatinde dirler.¹⁴³

Sinoptik İnciller’in hepsinde geçen bir anlatımda Hz. İsa, kendisine sonsuz yaşama nasıl kavuşacağını soran bir kişiye, öncelikle Tanrı’nın emirlerini yerine getirmesini, bundan sonra varını yoğunu yoksullara dağıtmasını tavsiye etmektedir. Bu, onun Tanrı tarafından Hz. Musa’ya verilmiş olan Yasa’ya karşı olmadığını ispatıdır.¹⁴⁴

Matta ve Markos İncillerinde, Hz. İsa’ya dayandırılan ancak dönemin Yahudiliğine pek de uygun olmadığı bilinen “Ağızdan giren şey insanı kirletmez. İnsanı kirleten ağızdan çıkmıştır” ifadeleri dikkat çekmektedir.¹⁴⁵ Amy Jill-Levine’ye göre, Markos İncili’nde geçen “İsa bu sözlerle, bütün yiyeceklerin temiz olduğunu bildirmiş oluyordu” cümlesi, Markos’un kendi yorumudur ve çoğu İngilizce tercüme bu ayrımı parantezle belli etmektedir.¹⁴⁶ Amy Jill-Levine, eğer Hz. İsa bütün yiyecekleri temiz ilan etmiş olsaydı, Elçilerin İşleri’nde Petrus’un “hiçbir zaman bayağı ya da murdar herhangi bir şey yemedim”¹⁴⁷ demesinin bir anlamı kalmayacağına dikkat çekmektedir.¹⁴⁸ Öte yandan

¹⁴² Matta, 5:21-22.

¹⁴³ Martin, *New Testament History*, s.102.

¹⁴⁴ Luka 18:18-21.

¹⁴⁵ Matta, 15:11. Markos, 7:15-16.

¹⁴⁶ Markos, 7:19 “Dıştan giren, insanın yüreğine değil, midesine gider, oradan da helaya atılır. İsa bu sözlerle, bütün yiyeceklerin temiz olduğunu bildirmiş oluyordu.”

¹⁴⁷ Elçilerin İşleri, 10:9-14.

¹⁴⁸ Amy Jill-Levine, *The Misunderstood Jew (HarperCollins e-books)*, s.25.

Matta İncili'nin yazarı Yasa'nın yürürlükte olduğuna inanan bir Yahudi olduğundan, anlatımında "İsa bu sözlerle, bütün yiyeceklerin temiz olduğunu bildirmiş oluyordu" cümlesine yer vermemiştir.¹⁴⁹ Matta'ya göre Hz. İsa'nın karşı çıktığı şey Yasa değil gelenektir.¹⁵⁰ Bu yüzden anlatımın devamında, "kötü düşünceler, cinayet, zina, fuhuş, hırsızlık, yalan yere tanıklık ve iftira hep yürekten kaynaklanır. İnsanı kirleten bunlardır. Yıkanmamış ellerle yemek yemek insanı kirletmez"¹⁵¹ denilerek On Emir yani Yasa vurgusu yapılmakta; Ferisilerin el yıkama adetleri eleştirilmektedir.¹⁵²

c.1. Şabat ve Ondalık Kuralları

Sinoptik İnciller'e göre Hz. İsa'nın ve havarilerin Yasa'yı hiçe saymakla itham edildikleri konuların başında Şabat kuralları gelmektedir. Hz. İsa'nın tartışmalara sebep olan tavrının, Şabat'ta yapılması yasak olan işlerin Yasa'dan bağımsız olarak zaman içinde bir gelenek haline gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Aslında I Makkabiler'den anlaşıldığı üzere, bu yasakların toplumu olumsuz etkilediğini dile getiren

¹⁴⁹ Matta, 15:11. Markos, 7:15-16.

¹⁵⁰ Martin, *New Testament History*, s.101.

¹⁵¹ Matta, 15:19-20.

¹⁵² "Bir Yahudi koşer olmayan yiyecek yemez; ancak sonradan bozulmuş koşer bir yiyecek hakkında kurallar kişinin yaşamındaki çeşitli koşullara bağlıdır ve bedenini kirli hale getirmez. Ancak Ferisi gelenek, bu yasağı bozulmuş koşer yiyeceğe doğru genişleterek yiyen kişiyi de kirli saymıştır. Bu nedenle ellerinin ekmeği kirletmesini engellemek için yemekten önce elleri yıkama gibi bir uygulama geliştirmişlerdir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Boyarin, *The Jewish Gospels*, (New York: The New Press, 2012), s.115.

yalnızca Hz. İsa değildir. I Makkabiler kitabında da insan hayatı söz konusu olduğu zaman Şabat yasaklarının geri planda bırakılabileceği söylenmektedir.¹⁵³

Markos İncilinde Ferisilerin, havarileri Şabat günü buğday başaklarını koparmakla itham etmesi yer almaktadır. Bu suçlamaya Hz. İsa, Hz. Davut'un ve yanındakilerin, aç kaldıklarında kâhinlerden başkasına yasaklanmış olan adak ekmeklerini nasıl yediklerini anlatarak yanıt vermektedir.¹⁵⁴ Eski Ahit'te I. Samuel 21:1-6'da geçen ancak Markos İncili'ne göre Hz. İsa'nın sözlü gelenekte yer aldığı şekliyle aktardığı olayda, kâhin, Hz. Davut ve adamlarına aç kaldıkları zaman kutsanmış ekmekten vermektedir.¹⁵⁵ Hz. Davut gibi Yahudiliğin büyük değer atfettiği şahsiyetlerden birinin insan canını kutsal kabul edilen diğer şeylerden üstün tutması, Hz. İsa'nın Şabat konusunda kısıtlayıcı bir tutum sergileyen Ferisiler'e vermek istediği mesajı uygun bir örnektir. Markos'taki anlatımının devamında Hz. İsa, "insan Şabat günü için değil, Şabat günü insan için yaratıldı"¹⁵⁶ cümlesiyle Ferisiler'in Şabat kanunlarını insanlar için bir boyunduruğa dönüştürmemeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

Sinoptik İnciller'e göre Ferisiler kimi zaman da Hz. İsa'nın kendisinin Şabat yasağını çiğnediğini iddia etmektedirler. Havrada Şabat günü dersten sonra yanına gelenlere Hz. İsa'nın yardım edip etmeyeceğini gözetleyen Ferisiler,¹⁵⁷ onun yardım taleplerini geri

¹⁵³ I Makkabiler, 2:41.

¹⁵⁴ Markos, 2:23-28.

¹⁵⁵ Richard A. Horsley, *Jesus and the Politics of Roman Palestine* (Columbia: University of South Carolina, 2014), s.142. Max Botner, "Has Jesus Read What David Did? Probing Problems in Mark 2:25–26," *Journal of Theological Studies* 69 (2018), ss.484-499.

¹⁵⁶ Markos, 2:27.

¹⁵⁷ Matta, 12:9-10. Markos, 3:2. Luka, 6:7.

çevirmediğini görünce “Şabat Günü bir hastayı iyileştirmek Kutsal Yasa’ya uygun mudur”¹⁵⁸ diyerek haftanın diğer günleri yerine kutsal günde eylemde bulunduğu gerekçesiyle onu sorgulamaktadırlar. Ancak Hz. İsa’nın bu eleştirilere “Hanginizin bir koyunu Şabat Günü çukura düşerse onu tutup çıkarmaz? İnsan koyundan çok daha değerlidir! Demek ki, Şabat Günü iyilik yapmak Yasa’ya uygundur”¹⁵⁹ şeklindeki cevabı, Ferisiler’in Yasa’yı kendi çıkarlarına uygun olarak yorumladıklarını göstermektedir.

Sinoptik İnciller’de Yasa’nın Şabat gibi öne çıkan diğer bir unsuru Eski Ahit’te ve ikinci Mabet döneminde de uygulanan ondalık sistemidir. Sinoptik İnciller’de Matta yirmi üçüncü bölümde ve Luka on birinci bölümde benzer anlatımlarla, Hz. İsa’nın Ferisiler’i, Tanrı’nın Yasa’da buyurduğu daha önemli emirlerini bırakıp ondalık vergisine aşırı önem verdikleri için eleştirmesi yer almaktadır. Ayrıca bir Ferisi ile vergi memurunun dualarının kıyaslandığı bölümlerde de ondalık sistemine atıf bulunmaktadır.¹⁶⁰ Ferisi ile vergi memurunun karşılaştırıldığı anlatımın son kısmında Hz. İsa, ondalık vermeyi yerine getiren Ferisi’nin değil, yaptıklarıyla övünmeyen aksine kendini günahkâr sayarak alçakgönüllülükle Tanrı’ya yakaran vergi memurunun affedileceğini söylemektedir. Vergi memurunun bu tavrı, Sinoptik İncil yazarları tarafından ikinci Mabet dönemi peygamberlerinden Mika’nın tazarrusu ile benzer bir söyleyişle aktarılmıştır.¹⁶¹

c.2. Evlilik ve Boşanma

¹⁵⁸ Matta, 12:10.

¹⁵⁹ Matta, 12:11-12.

¹⁶⁰ Matta, 23:23. Luka, 11:42; 18:10-14.

¹⁶¹ Mika, 6:6.

Sinoptik İnciller’de dönemin öne çıkan Yahudi gruplarından Sadukiler ile Ferisiler’in Hz. İsa’yı, evlilik ve boşanmaya dair muamelat hakkında deneyerek, onun dinî yetkinliğini sorguladıkları görülmektedir. Hz. İsa’nın Yasa konusunda derin bilgisi, Sinoptik İnciller’e göre çağdaşı olan Yahudiler tarafından takdir edildiğinden soruların başında çoğunlukla Hz. İsa’ya “öğretmen, rabbi” denilmesi¹⁶² ve Hz. İsa’nın bu sorulara verdiği yanıtlar, İncil yazarlarının onu tıpkı Hz. Musa gibi yetkin bir Yasa uygulayıcısı olarak sunduğuna delalet etmektedir.

İnciller’de yer aldığına göre, Ferisiler Hz. İsa’ya, “Bir adamın, herhangi bir nedenle karısını boşaması Kutsal Yasa’ya uygun mudur?”¹⁶³ diye bir soru yöneltmişlerdir. Hz. İsa’nın bu mevzuya verdiği “İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi... Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur”¹⁶⁴ şeklindeki yanıt, onun aslında zaman zaman kendisine yakıştırılan Hillel ekolünün özgürlükçü tutumu yerine Şammai ekolü ile örtüşen ve boşanmayı neredeyse imkânsız kılan bir görüşe sahip olduğunu belli etmektedir.¹⁶⁵ İnciller’e göre yanıtının akabinde, Hz. İsa Yasa’nın özüne sadık kalınması gerektiğine dair kararlılığını, Eski Ahit’in Yaratılış kitabından aktardığı “kadın ve erkek ikisi bir tek beden olacak” sözleriyle ifade etmektedir.¹⁶⁶

¹⁶² Matta, 7:28-29.

¹⁶³ Matta, 19:3; Markos 10:2;

¹⁶⁴ Matta, 19:8-9.

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. John Townsend, “The New Testament and the House of Shammai,” Alan J. Avery-Peck (ed.), *When Judaism and Christianity Began* (Leiden: Brill, 2004) içinde, ss.405-419.

¹⁶⁶ Yaratılış, 2:24.

Sinoptik İncillerde, kıyamet inancından yoksun oldukları belirtilen Sadukilerin de Hz. İsa'yı sınamak için Levirat kanunu ile bağlantılı bir soru yönelttiklerinden bahsedilmektedir.¹⁶⁷ Oğlu olmayan bir erkeğin vefatından sonra, dul karısının ve kardeşinin evlenerek ölenin adını yaşatacak bir çocuk sahibi olmalarını buyuran Yahudiliğin Levirat yasası, Helen dünyasının etkisinde kalan Sadukilerin karşı çıktığı bir kuraldır.¹⁶⁸ Hz. İsa'nın, Kutsal Yasa'nın hakikatini bilmemekle eleştirdiği Sadukilere cevabı, ölümden dirildikten sonra, insanların gökteki melekler gibi olacağından evlenmeyecekleri şeklindedir.

c.3. Yasa'nın Gerçek Takipçileri Olma

Yekpare bir Yahudilikten bahsetmenin mümkün olmadığı ikinci Mabet döneminde en fazla taraftara sahip dini topluluklardan biri, Yasa'nın, kendi yaptıkları açıklamalarla birlikte anlaşılması gerektiğini ileri süren Ferisilerdir. Ferisilere göre, Yasa'da geçerliliğini kaybeden herhangi bir kural, uygulanması mümkün olan bir mana ile izah edilmelidir. Örneğin, Yasa'nın “göze göz, dişe dişe” diye bilinen ve kısası emreden prensibi, Ferisiler tarafından, maddi tazminat şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶⁹

Hz. İsa'nın Matta İncili'nde geçen, “Neden töreniz uğruna Tanrı buyruğunu çiğniyorsunuz? Tanrı şöyle buyurdu: ‘Annene babana saygı göstereceksin; annesine ya da babasına söven kesinlikle öldürülecektir.’ Ama siz, ‘Her kim anne ya da babasına, benden alacağın bütün yardım Tanrı'ya adanmıştır derse, artık babasına saygı göstermek

¹⁶⁷ Luka 20:28; Matta, 22:23-33; Markos, 12:18-27.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Kurt, “Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar,” *Turkish Studies* 11:17 (2016), ss.245-266.

¹⁶⁹ Menahem Mansoor, “Pharisees,” *Encyclopaedia Judaica*, c.16, s.31.

zorunda değildir' diyorsunuz. Böylelikle, töreniz uğruna Tanrı'nın sözünü geçersiz kılmış oluyorsunuz"¹⁷⁰ sözleri, Ferisiler'in kendilerine has bir Yasa meydana getirdiğinin ifadesidir.

Matta İncili'nin yirmi üçüncü bölümünde yer alan şu ifadelerde, Hz. İsa'nın Ferisi geleneğe karşı şiddetli eleştirileri dikkat çekmektedir:

Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Bardağın ve çanağın dışını temizlersiniz, oysa bunların içi açgözlülük ve taşkınlıkla doludur. Ey kör Ferisi! Sen önce bardağın ve çanağın içini temizle ki, dıştan da temiz olsunlar. "Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Siz dıştan güzel görünen, ama içi ölü kemikleri ve her türlü pislikle dolu badanalı mezarlara benzersiniz. Dıştan insanlara doğru görünürsünüz, ama içte ikiyüzlülük ve kötülükle dolusunuz. "Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Peygamberlerin mezarlarını yapar, doğru kişilerin anıtlarını donatırsınız. 'Atalarımızın yaşadığı günlerde yaşasaydık, onlarla birlikte peygamberlerin kanına girmezdik' diyorsunuz. Böylece, peygamberleri öldürenlerin torunları olduğunuza kendiniz tanıklık ediyorsunuz. Haydi, atalarımızın başlattığı işi bitirin!"¹⁷¹

Matta'ya göre Hz. İsa, Ferisilere yönelik eleştirisinde, Eski Ahit peygamberleri gibi sert bir üslup kullanmıştır; ancak üslup bir tarafa bırakılsa dahi Hz. İsa'nın kınamalarının nedeni, Hz. İsa'nın Mesihliğini reddeden Ferisilerin kendilerini Yasa'nın temsilcileri olarak görmelerine rağmen uygulamalarının aslında Yasa değil kendi gelenekleri doğrultusunda olmasıdır. Hz. İsa'nın kendisi, Yasa'dan taviz verilemeyeceğini her fırsatta dile getirmekte ve geçmiş peygamberlerin vazettiği gerçek Yahudiliği ihya etmeye

¹⁷⁰ Matta, 15:3-6.

¹⁷¹ Matta, 23:23-32.

çalışmaktadır.¹⁷² Matta İncilinde yer alan, “Yasayı kaldırmaya değil tamamlamaya geldiğine” dair ifadesi onun bu yönüne işaret etmektedir.

İkinci Mabet döneminde, özellikle Haşmoni hakimiyetinde, Yahudiliğin yayıldığı bir ortamda, önemli dini gruplardan biri olan Ferisiler de kendi görüşlerini duyurmak ve takipçi kazanmak için çaba sarf etmişlerdir. Matta’ya göre kendi standartlarına bağlı kalmaları için diğer Yahudileri de ikna etmenin peşindedirler.¹⁷³ Ancak Sinoptik İncillere göre Hz. İsa, inananları sık sık Ferisiler hakkında uyardı; “Ferisilerin mayasından kaçın” diyerek onların tavrını inananlar için gerçek bir tehlike olarak gördüğünü dile getirmektedir.

Sinoptik İnciller arasında Yasa’ya en fazla vurgunun Matta İncili tarafından yapıldığı, araştırmacılar tarafından dile getirilen bir husustur. Matta İncilinin yazarı, Hz. İsa’nın, Yasa’ya bağlı olduğunu, daha ötesi Yasa’yı en doğru açıklayan kişi olduğunu ispatlamak istemektedir. İncil yazarının bu yaklaşımının bir nedeni de Yahudilerin, başlarına gelen felaketten Hıristiyanları sorumlu tutma çabalarını bertaraf etmek istemesidir.¹⁷⁴

Sonuç olarak, Sinoptik İnciller’e göre Hz. İsa, Yasa’nın kendisine değil; zamanla ikinci bir Yasa halini alarak insanları zor duruma düşüren geleneksel uygulamalara karşı çıkmaktadır. Sinoptik İnciller Hz. İsa’yı yetkin bir Yasa uygulayıcısı olarak sunma yoluyla ona yöneltilen eleştirileri geri çevirmeye çalışmaktadırlar.

¹⁷² Hyam Maccoby, “The Jewishness of Jesus,” *European Judaism: A Journal for the New Europe* 28:1 (1995), s.54.

¹⁷³ Matta, 23:15.

¹⁷⁴ Viljoen, “Jesus’ Teaching,” ss.135-155.

2. TEMİZLİK

Sinoptik İncillerde temizlik konusu cüzzamlıların, gözleri görmeyenlerin ve başka hastalıklardan mustarip olanların Hz. İsa tarafından iyileştirilerek yaklaşan Tanrı Krallığından mahrum kalmamaları manasında yer almaktadır. Hz. İsa'nın toplum tarafından kirli ve noksan kabul edilen insanları geri kazanma arzusuyla gerçekleştirdiği eylemler, Hz. Musa'nın Yasa'sı ile gelenek arasındaki ayrımı bir kez daha gündeme getirmektedir.

a. Eski Ahit'te Temizlik Anlayışı

Yahudilikte temizlik konusunu dinî ve manevi temizlik olmak üzere iki ana başlıkta ele almak mümkündür. Yahudilikte temizlik, bilhassa kirliliğin giderilmesi anlamına gelmekte ve hem dinî hem de manevi kirlenme, İbranice *tame* fiilinin türevleriyle ifade edilmektedir. Kastedilen mananın dinî mi manevî mi olduğu, fiilin kullanıldığı bağlamla ortaya çıkmaktadır.

a.1. Eski Ahit'te Dini Temizlik

Eski Ahit'te kirlenmenin kutsala zarar verdiği açıkça ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Kutsal olan, tanımı gereği temizdir ve temiz olmayanla temas etmemelidir. Eğer temas ederse hem kutsallığını kaybederek bayağı sayılmakta hem de temizliğini kaybettiği için dinî

¹⁷⁵ Levililer, 11:43-45.

anlamda kirli kabul edilmektedir. İlk haline dönmesi için önce temizlenmesi, sonra yeniden kutsanması gerekmektedir.¹⁷⁶

Kutsalın temizliğini bozan dinî yani hukuki kirliliğin ayırt edici özelliği, bulaşıcı ya da sürekli olmamasıdır. İnanca göre dinî kirliliğin güçlü şekilleri kutsal olmayan nesnelere de pisleteceğinden tecrit gerektirebilmektedir.¹⁷⁷ Öte yandan dinî kirlenme, ahlaki açıdan yanlış değildir ve genellikle kaçınılmazdır. Örneğin; kadınların aybaşı hali ya da cesetlerin defnedilmesi sırasında meydana gelen kirlenme, dinî temizlik gerektirmekle birlikte ahlaki açıdan bir sorumluluk yüklememektedir.

Eski Ahit'in bütününde temizlik, dinî temizlik anlamıyla temiz ve murdar hayvanlar, cüzzam ve deri hastalıkları, kadınların aybaşı hali gibi konularda öne çıkmaktadır. Ölüyle temas, deri hastalıkları ve genital akıntı dinî olarak kirli sayılmanın üç temel sebebi kabul edilmektedir.¹⁷⁸

Eski Ahit'in Levililer bölümünde temizlik konusuna ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Burada belirtildiğine göre rahipler, kutsal ile temiz olmayanın ilişkisini önlemek için İsrailoğulları'na temiz ve kutsal olanla, kirli ve bayağı olan arasındaki farkı öğretmekle yükümlüdürler.¹⁷⁹ Levililer'de ayrıca, Tanrı'nın İsrailoğulları'na "Kutsal olun, çünkü ben Tanrınız RAB kutsalım" dediği bildirilmektedir.¹⁸⁰ Bu yüzden Tanrı nasıl İsrailoğulları'nı özenle seçtiyse Tanrının halkı da yemek için temiz hayvanları öyle

¹⁷⁶ Christine Hayes, "Purity and Impurity Ritual," *Encyclopaedia Judaica*, c.16, s.746.

¹⁷⁷ Hayes, "Purity and Impurity," s.746.

¹⁷⁸ Hayes, "Purity and Impurity," s.746.

¹⁷⁹ Levililer, 10:10-11.

¹⁸⁰ Levililer, 11:44-45; 19:12.

dikkatli seçecek ve kirli hayvanlardan kaçınacaktır.¹⁸¹ Tanrı'nın Şabat'ı diğer günlerden ayrı tutması gibi, İsrailoğulları'nın da Tanrı'nın yaratmasına şahitlik etmesi için öteki milletlerden ayrı durması gerektiği yönünde ifadeleri yer almaktadır.¹⁸²

Eski Ahit hem hastalıkların hem de iyileşmenin Tanrı'nın buyruğu ile mümkün olduğunu ifade etmektedir.¹⁸³ Cüzzam hastalığı (*tsara'at*) da genellikle Tanrı'nın günahkâr bir davranışı cezalandırması¹⁸⁴ ve kirlilik nedeni¹⁸⁵ olarak addedilmektedir. Cüzzam teşhisi konulan veya cüzzam olduğundan şüphelenilen insanlar toplumdaki dışlanmaktadır.¹⁸⁶ Halk cüzzamlılarla ilişkiden sakınmalı; cüzzamlılar da insanları, kendilerine yaklaşmamaları hususunda uyarmalıdır.¹⁸⁷

Eski Ahit'te cüzzamlıların iyileştiği iki durumdan bahsedilmektedir. İlkinde, Hz. Musa, Kûş'lu bir kadınla evlendiği için, kız kardeşi Meryem ve erkek kardeşi Harun tarafından eleştirilmektedir. Meryem bu davranışının ardından yedi gün süren bir cüzzama yakalanmakta, Hz. Musa'nın Rabbe yalvarmasının ardından kız kardeşi kurtulmaktadır.¹⁸⁸ İkincisinde ise, Peygamber Elişa'nın Aram'lı komutan Naaman'ın

¹⁸¹ Levililer, 20:22-26.

¹⁸² Mısır'dan Çıkış, 31:12-17.

¹⁸³ Mısır'dan Çıkış, 15:26.

¹⁸⁴ II Krallar, 5. II Tarihler, 26:16-21. Sayılar, 12:10-15.

¹⁸⁵ Levililer 13:14. Sayılar 5:2.

¹⁸⁶ Levililer 13:45-46. Sayılar 5:2-3.

¹⁸⁷ Levililer, 13:45.

¹⁸⁸ Sayılar, 12.

cüzzamını tedavi etmesi söz konusudur.¹⁸⁹ Bu hikâye cüzzamlı birini iyileştirmeyi peygamberlik işareti olarak saydığı için ayrıca önemlidir.¹⁹⁰

Francois Viljoen, Eski Ahit'te cüzzamlı şahsın öteki insanlar tarafından neredeyse yaşayan bir ölü gibi görüldüğünü ifade etmektedir.¹⁹¹ Çölde Sayım bölümünde Harun Peygamber'in Hz. Musa'dan kardeşleri Meryem'i iyileştirmesini isterken sarf ettiği "Miryam etinin yarısı yenmiş olarak ana rahminden çıkan ölü bir bebeğe benzemesin"¹⁹² sözleri bu görüşü destekler mahiyettedir.

a.2. Eski Ahit'te Manevi Temizlik

Eski Ahit'te manevi yani ruhanî temizlik dini temizliğe kıyasla daha dar bir anlama sahiptir. Örneğin, kirlenmenin asıl anlamının dışında ilk kullanımı Selevkoslular'ın Tapınağı istilası sonucu meydana gelen putperestliktir.¹⁹³ Zina da aynı putperestlik gibi manevi kirlilik kaynağı kabul edilmektedir.¹⁹⁴

Eski Ahit'in Mezmurlar, Eyüp ve Daniel kitaplarında temizlik ve doğruluk hususları bir arada yer almaktadır.¹⁹⁵ İbranice doğruluk anlamına gelen *tsedaka* kelimesi her iki

¹⁸⁹ II Krallar, 5:1-15.

¹⁹⁰ II Krallar, 5:8.

¹⁹¹ Francois Viljoen, "Jesus Healing the Leper and the Purity Law in the Gospel of Matthew," *In die Skriflig* 48:2 (2014), s.2.

¹⁹² Sayılar, 12:12. Eyüp, 18:13.

¹⁹³ Jacob Neusner, "The Idea of Purity in Ancient Judaism," *Journal of the American Academy of Religion* 43:1 (1975), s.20.

¹⁹⁴ Neusner, *Purity*, s.20.

¹⁹⁵ Viljoen, *Healing*, s.2.

anlama da hâizdir. Örneğin, Mezmurlar 19:9’da “Rab korkusu temizdir, sonsuza dek kalır, Rabbin ilkeleri doğru, tamamen adildir” denilerek temizlik ve doğruluk birlikte anılmaktadır. Apokaliptik karaktere sahip olduğu bilinen Daniel kitabı, Mabet’in kaderi Selevkosların elindeyken bile, temizlik kurallarına uyanlara iyi dileklerle başlamaktadır.¹⁹⁶

Kirli ve temiz kavramları Eski Ahit’in peygamberlik kitaplarından Yeremya’da pek açık değilken Hezekiyel’de daha belirgindir.¹⁹⁷ Jacob Neusner’e göre Makkabi hareketinin ilk gününden itibaren önem kazanan Mabet ve temizlik konularının, peygamberlik kitaplarında Levililer’de olduğu kadar fazla zikredilmemesi onun önemsenmediği anlamına gelmemektedir.¹⁹⁸

a. İkinci Mabet Dönemi Temizlik Anlayışı

İkinci Mabet Dönemi Yahudi topluluklarında temizlik bir kimlik sembolü ve erken dönem Yahudiliğinden kalan bir miras gibi görülmektedir.¹⁹⁹ Jacob Neusner’e göre Mabet’e saygı hususunda rekabet halinde olan Kudüs ruhbanlığı, Ferisi kardeşliği ve Ölü Deniz Cemaati için temizlik konusu bu tartışmanın bir parçası haline gelmektedir.²⁰⁰ Buradan hareketle İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğinin temizlik anlayışının büyük ölçüde simgesel ve mezhepçi olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁹⁶ Daniel, 1:8.

¹⁹⁷ Neusner, *Purity*, s.17.

¹⁹⁸ Neusner, *Purity*, s.18.

¹⁹⁹ Viljoen, *Healing*, s.2.

²⁰⁰ Neusner, *Purity*, s.18.

Daniel kitabıyla hemen hemen aynı dönemde kaleme alındığı düşünölen Jübileler Kitabı, temizliğin İsrailoğulları'nı ayrıcalıklı kılan yanına vurgu yapmaktadır.²⁰¹ Buna göre İsrailoğulları, temizlik kurallarını yerine getirmekle dış etkilerinden korunarak diğler milletler gibi olmayacak ve Tanrı ile ahdine sadık kalmış olacaktır.

İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğinde, mezhepler arasında yaşanan ayrışmaları yorumlayabilmek için olduğu gibi, dinî bir grubun Mabet'le ilişkisini anlamak için de temizlik ve kirlilik konuları önem taşımaktadır.²⁰² Ferisiler, katı temizlik kurallarına Tapınak dışında da uyulması gerektiğini savundukları için, 70 yılında harap edilene kadar Mabet çevresinde oluşlan törenlere saygı göstermeye devam etmişlerdir. Ölü Deniz Cemaati ve ilk Hıristiyanlar ise günahların affı için mabet sunuları yerine dinî banyolar ve törensel yemekleri gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdir. Kutsal törenlere ait özel yemekler Ferisilik'in uygulamaları arasında yer almasa da Mişna'nın Berakhot bölümünde geçen "Tapınak ayakta durdukça, altar İsrail için kefaretti. Ama şimdi bir adamın sofrası onun için kefaret oluyor" sözlerinden anlaşıldığı üzere sofraya kardeşliği Mabet'in yıkılmasından sonra önemini arttırmaktadır.²⁰³

Eski Ahit'in Levililer kısmında günahların karşılığı olarak anlatılan cüzzam hastalığı Kumran yazılarında da aynı minvalde ele alınmaktadır. Ayrıca Ölü Deniz Cemaati için temizlik ölüm sonrası hayat açısından da önemlidir. Cemaatin, kirlî hâliyle savaşa giden

²⁰¹ Jübileler, 22:16. <http://www.pseudepigrapha.com/jubilees/22.htm>. (12.12.2019)

²⁰² Neusner, *Purity*, s.17.

²⁰³ https://halakhah.com/berakoth/berakoth_55.html. (05.05.2020) Ayrıca bkz. Jacob Neusner, "Early Rabbinic Judaism" Jacob Neusner (ed.) *Studies in Judaism in Late Antiquity*, c.13. (Leiden: Brill, 1975) içinde, s.45.

birinin melekleri gücendireceğine dair inancı buna örnek teşkil etmektedir.²⁰⁴ Kudüs ruhbanlığı ise, temizlikle ilgili kuralların ihlali Tapınak sunularını ve kurbanı beraberinde getirdiğinden temizlik sisteminden ekonomik gelir elde etmektedir. Sam P. Matthew'a göre kuralların zengin ve güçlü olanın lehine işletilmesi, temizlik sisteminin yoksulları ezmek ve insanları ötekileştirmek için bir araç olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadır.²⁰⁵

b. Sinoptik İnciller'de Temizlik

Sinoptik İnciller'de hem dini hem de manevi temizlik için *katharos* sözcüğü kullanılmaktadır. Arseny Ermakov'a göre Antik Yunanca'da kelimenin birçok alternatifi bulunmasına rağmen İncil yazarları, muhtemelen Septuaginta'da yer alan kullanımın etkisiyle *katharos* sözcüğüne bağlı kalmaktadırlar.²⁰⁶

Sinoptik İnciller'de temiz olmama durumu için ise *koine* sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözcük aynı zamanda yaygın ve bayağı anlamlarını da bünyesinde barındırmakta; böylece kutsal ve farklı olmanın tam tersine işaret etmektedir. Sinoptik İnciller'de temiz olmamak tıpkı Eski Ahit'te olduğu gibi hastalık, günah ve şeytani faaliyetlerle

²⁰⁴ Neusner, *Purity*, s.22.

²⁰⁵ Sam P. Mathew, "Jesus and the Purity System in Mark's Gospel: A Leper Mk. 1:40-45," *Indian Journal of Theology* 42:2 (2000), s.102.

²⁰⁶ Arseny Ermakov "Purity in the Synoptic Gospels." Andrew Brower Latz, Arseny Ermakov (ed.), *Purity: Essays in Bible and Theology* (Eugene: Pickwick Publications, 2014) içinde, s.90.

ilişkilendirilmektedir.²⁰⁷ Sinoptik İnciller’de temizlik konusu, bilhassa cüzzamlıların temizlenmesi, hasta ve sakatların iyileştirilmesi hususlarıyla öne çıkmaktadır.

c.1. Cüzzamlıların Temizlenmesi

Kaynaklara göre, Hz. İsa’nın yaşadığı dönemde toplum cüzzamlılara ölü muamelesi yapmaktadır.²⁰⁸ Rabbiler, cüzzamlı birini tedavi etmeyi, bir ölüyü diriltmek kadar zor bir iş kabul etmektedirler.²⁰⁹ Bununla birlikte, cüzzamlıların iyileşmesi Mesih çağının da belirtileri arasında sayılmaktadır.²¹⁰

Sinoptik İnciller’de Hz. İsa’nın cüzzamlıları iyileştirme hikâyelerinde tedavi etme, düzeltme anlamına gelebilecek kelimeler yerine temizleme anlamı taşıyan *katharos* sözcüğünün kullanılması dikkat çekmektedir. Markos İncili’nde geçen Hz. İsa’nın cüzzamlıyı iyileştirme hikâyesinde ise, Levililer kitabı on dördüncü bölümde bahsi geçen toplam yedi gün süren ilk iki aşama geçilerek doğrudan kurban sunusu ve cüzzamlının iyileştiğini kâhinlere göstermesi aktarılmaktadır.²¹¹ Sinoptik İnciller’de Hz. İsa’nın, Yasa’yı ihlal ediyormuş gibi görüldüğü durumlar aslında Yasa’nın iyileştirme gücüne ve temizlik kurallarının Mesih’te tamamlandığına işaret etmektedir.²¹²

²⁰⁷ Matta, 9:1-8. Markos, 2:1-12. Luka, 5:17-26.

²⁰⁸ Ermakov, *Purity*, s.102.

²⁰⁹ Viljoen, *Healing*, s.2.

²¹⁰ Viljoen, *Healing*, s.3.

²¹¹ Levililer, 14:2-9

²¹² Viljoen, *Healing*, s.6.

c.2. Hasta ve Sakatların İyileştirilmesi

Yahudiliğin dinî temizlik anlayışı, Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde hasta ve sakatların toplum tarafından eksik bir insan olarak görülmelerinin arka planını teşkil etmektedir. Örneğin; gözleri görmeyen biri kirli bir şeyden sakınamayacağı için kusurlu sayılmaktadır. İncil anlatımlarına göre Hz. İsa “mertek senin gözünde” ya da “bir kör başka bir köre yardım edemez” sözleriyle dini otoritelerin aynı kuralları kendileri için de uygulaması gerektiğini anlatmaktadır.²¹³ Böylece Rabbilerin göstermelik olarak uyguladıkları yasalar yerine, Hz. İsa'nın kendilerinden daha üstün bir bilgi ve yetki ile donatıldığını kabul etmekle kurtulabileceklerini dile getirmektedir.

Sinoptik İnciller'e göre Hz. İsa, Tanrı tarafından cezalandırıldığı düşünülerek kirli kabul edilen insanlarla pek çok kez bir araya gelmektedir.²¹⁴ Hz. İsa'nın bunu yapma amacı Yahudiliğin, özellikle de Ferisilik'in katı temizlik kurallarının sınırlarını aşıp insanları topluma ve dine yeniden kazandırabilmektir. İncillerde Hz. İsa'nın, hasta ve sakatları iyileştirme mucizelerinin ardından kendisini dini liderlerle ve zaman zaman da halkla karşı karşıya getiren²¹⁵ “günahların bağışlandı, artık günah işleme” gibi sözler dile getirmesi de aynı maksatlardır. Bu bağlamda *katharos* kelimesinin Sinoptik İncillerin anlatım dünyasında temizlenme ile birlikte yenilenme mesajını da taşıdığı ifade edilmektedir.²¹⁶

²¹³ Matta, 7:4-5.

²¹⁴ Matta, 9:23-26. Luka, 7:11-17.

²¹⁵ Luka, 7:49.

²¹⁶ Ermakov, *Purity*, s.97.

Matta İncili'nin sekiz ve dokuzuncu bölümlerinde yer alan iyileştirme anlatılarında Hz. İsa, Mesih'in çağının peygamberi olarak sunulmaktadır.²¹⁷ Burada bir felçliyi iyileştirmesinin ardından sarf ettiği "Hangisi daha kolay? 'Günahların bağışlandı' demek mi, yoksa 'Kalk, yürü' demek mi"²¹⁸ sözleri de Eski Ahit'te Elişa Peygamber tarafından iyileştirilmesi anlatılırken hizmetkârlarının Naaman'a söylediği "Efendim, peygamber senden daha zor bir şey istemiş olsaydı yapmaz mıydın, oysa o sana sadece yıkan, temizlen diyor" şeklindeki ifade hatırlanmaktadır. Hz. İsa'nın Sinoptik İncil yazarları tarafından Eski Ahit'te mesh edilmiş bir peygamber olarak geçen Elişa ile özdeşleştirilmesi, iyileştirme mucizelerinin anlatımlarında da devam etmektedir.

Sinoptik İnciller'de ayrıca Hz. İsa'nın körlerin gözünü açtığından ve sakatları iyi ettiğinden de bahsedilmektedir. Hz. İsa, bu hadiseleri Yahya Peygamber'in kendisine gönderdiği elçilere "Gidin, görüp işittiklerinizi Yahya'ya bildirin. Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzzamlılar temiz kılınıyor, sağırlar işitiyor, ölümler diriliyor ve Müjde yoksullara duyuruluyor. Benden ötürü sendeleyip düşmeyene ne mutlu" cümleleriyle dile getirmektedir.²¹⁹

c.3. Mabet ve Temizlik

Yahudi tarihi boyunca, İsrailoğulları, karakterlerini *taharah ve tum 'a* denilen temizlik kurallarıyla tanımlamışlardır.²²⁰ Onlara göre, Tanrı eğer İsrailoğulları'nın arasında yaşayacaksa toplum içerisinde kutsal ve temiz bir yerin daimî olarak bulunması

²¹⁷ Matta, 8:17. Matta, 9:6.

²¹⁸ Matta, 9:1-8. Markos, 2:1-12. Luka, 5:17-26.

²¹⁹ Matta, 11:4-6. Luka, 7:22-23.

²²⁰ Viljoen, *Healing*, s.2.

gerekmektedir.²²¹ Bu nedenle Yahudiliğin erken dönemlerinden itibaren Süleyman Mabedi ile temizlik kurallarının birbiriyle iç içe olduğu görülmektedir. Mabet, temizliğin hem talep edildiği yer hem de onun kaynağı konumundadır.²²² Tarihî kayıtlardan, Mabet'e karşı rahip sınıfından olduğu kadar kâhin sınıfının dışındaki Yahudilerden de en üst düzeyde temizlik beklentisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.²²³

İnciller'de yer alan ve "Mabet'in Temizlenmesi" olarak bilinen anlatımda Hz. İsa, Tapınak'tan satıcıları çıkarmakta ve bu şekilde Tapınağı temiz tutmuş olmaktadır.²²⁴ İlgili metinlerde Hz. İsa sık sık Tapınağın yıkılacağına dair söylemlerde bulunmaktadır.²²⁵ Sinoptik İnciller, Hz. İsa'nın Mabet'in yıkılacağına ve temizlenip asli yapısına kavuşacağına dair ifadeleriyle onun söz ve eylemlerinin uyarıcı yönüne işaret etmektedir. Temizliğin onaylandığı ve nihayete erdirildiği yer olmasına rağmen, Yahya Peygamber ve Hz. İsa dâhil hiç kimsenin Kudüs Mabedine girmeden önce herhangi bir temizlik ritüeli gerçekleştirmemesi de Mabet'in öncelikle kendisinin temizlenerek eski değerine kavuşması gerektiğine delalet etmektedir.²²⁶

Sonuç olarak, Eski Ahit'te Yahudileri diğer milletlerden ayıran bir unsur olarak ifade edilen temizlik konusu ikinci Mabet döneminde mezhepleri birbirinden ayıran bir kimlik göstergesi olmuş, Sinoptik İnciller'in anlatımlarına göre ise Hz. İsa bu konuyu sürekli

²²¹ Hayes, "Purity and Impurity," s.747.

²²² Tom Holmén "Jesus and the Purity Paradigm," T. Holmén, S. E. Porter (ed.), *Handbook for the Study of the Historical Jesus c.3* (Leiden: Brill, 2011) içinde, s.2735.

²²³ Ermakov, *Purity*, s.95.

²²⁴ Matta, 21:12-17. Markos, 11:15-19. Luka, 19:45-48;

²²⁵ Matta, 24:1-2. Markos, 13:1-2. Luka, 21:5-6.

²²⁶ Ermakov, *Purity*, s.96.

ayrıştırıcı konumdan birleştirici bir zemine taşımaya gayret göstermiştir. İyileşme, düzelme ve dini-sosyal hayata yeniden dahil olma temizliğin içerdiği anlamlar arasındadır. Ayrıca İncil yazarları, temizlik konusunu Mesih'in çağının ve yaklaşan Tanrı Krallığının da işaretleri arasında saymaktadırlar.

SONUÇ

Sinoptik İnciller’de yer alan Mesih, Tanrı’nın Krallığı, Yasa ve temizlik kavramlarını Yahudi geleneği arka planları ile ele aldığımız bu çalışmada Matta, Markos ve Luka İncillerinin zaman zaman birbirlerinden farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. İncil yazarları, Hz. İsa’nın yaşamına doğrudan şahitlik etmeyip derledikleri bilgileri takipçilerine sunduklarından, hitap ettikleri kitlenin anlayabileceği bir üslupta yazmaya özen göstermişler ve içinde buldukları şartlardan etkilenmişlerdir. İkinci Mabet döneminde Yahudi kutsal metin kanonunun oluşmaya başlaması, din adamı sınıfının öneminin artması, Makkabi isyanı sonucu şehitlik anlayışının şekillenmesi, Haşmoni hanedanlığı döneminde yaşanan dinî çoğulculuk ortamı ve 70 yılında Kudüs Mabedinin yıkılması bu koşullar arasında belirleyici niteliktedir. Ayrıca İskenderiyeli Philo tarafından kaleme alındığı bilinen biyografi benzeri eserler de İncil yazarlarının Hz. İsa’nın hayatını aktarma biçiminde etkili olmuştur.

Çalışmada incelenen ilk kavram olan Mesih’in Eski Ahit’te krallar, peygamberler ve kâhinler için kullanılan bir unvan olarak karşımıza çıktığı ve ikinci Mabet dönemi Yahudiliği gibi dinî görüşlerin çok çeşitli olduğu bir ortamda pek çok anlam taşıdığı görülmektedir. Bu dönemde özellikle Ölü Deniz Yazmalarında yer alan iki Mesih inancı dikkat çekmektedir. Bu inanç, Kral Davut’un soyundan gelecek Mesih’in yanında Harun soyundan da bir Mesih’in geleceğini dile getirmektedir.

Sinoptik İnciller’de beklenen Mesih olup olmadığı sorgulanan ilk ismin Vaftizci Yahya olduğu görülmektedir. Vaftizci Yahya’nın da Hz. İsa’ya tabi olduğunun nakledilmesinin ardından Hz. İsa’nın Mesih olarak portresi; onun soyu, geçmiş peygamberlerle ortak özellikleri, yaşadığı olağanüstü olaylar ve son olarak da çarmıh hadisesi aracılığıyla anlatılmaktadır. Sinoptik İnciller’den Matta İncili’nin yazarı, Hz. İsa’yı genellikle Yahudi geleneğin izinde Hz. Musa gibi bir kurtarıcı olarak tasvir

ederken, Markos İncili'nin yazarı böyle bir yol tercih etmemektedir. Luka ise, olabildiğince etraflıca anlatmaya çalıştığı Mesih figürünü yer yer Helenistik kültüre uygun bir kahraman gibi sunmaktadır. Sonuç olarak, Sinoptik İnciller'de, Roma idaresinin baskısı sonucunda Hz. Davut'un soyundan gelecek kurtarıcı bir kral Mesih beklentisinin öne çıktığından bahsetmek mümkündür. Vaftizci Yahya'nın desteğinin de vurgulanması beklenen Mesih çağının başladığının işaretleri arasındadır.

Eski Ahit'te dünyevi hükümdarlara karşı Tanrı'nın üstün geleceği anlamını içeren Tanrı'nın Krallığı tabiri, Mısır'dan Çıkış ve Daniel bölümlerinde olduğu gibi, Yahudilerin sıkıntılı dönemlerinde ön plana çıkmaktadır. Mesih inancı gibi Tanrı'nın Krallığı inancının da ikinci Mabet dönemi Yahudiliğinin çeşitliliğinden etkilendiği kaydedilmektedir. Matta İncili'nin yazarının Göklerin Krallığı şeklinde sunulan Tanrı'nın Krallığı'nın eskatolojik bir anlam taşımasının yanı sıra İncil yazarları tarafından Hz. İsa'nın eylemlerinde var olduğu da dile getirilmektedir.

Hukuki boyut başlığı altında ele alınan Yasa konusunda, Eski Ahit'in özellikle sürgünden önce ve sonra oluşturulan metinleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Tanrı'nın Yahudilerle yaptığı ahidin sembolü olan Yasa giderek daha sistemli bir hal almış ve yorum farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sinoptik İncillerin tamamının Hz. İsa'nın Yasa'ya olan bağlılığının altını çizdiği görülmektedir. Onun, Hz. Musa'nın Yasasından kaynaklanmayan uygulamalara yönelik eleştirisi, özellikle Ferisilerle olan tartışmalarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşan Tanrı Krallığı öncesinde Hz. İsa, Yasa'nın kendisine değil; ancak zamanla ikinci bir Yasa halini alarak insanları zor duruma düşüren geleneksel uygulamalara karşı çıkmaktadır.

Yahudi hukukunda önemli bir yeri olan temizlik kuralları söz konusu olduğunda ise, Eski Ahit'in temizliği, kutsallıkla birlikte dile getirdiği görülmektedir. Buna göre,

İsrailoğullarının, Tanrı gibi kutsal olmak için temizlik kurallarına riayet etmeleri gerekmektedir. İkinci Mabet dönemi Yahudiliğinde, özellikle Haşmoni yönetiminden itibaren, dinî gruplar için temizlik kuralları sosyal kimliklerinin ve farklılıklarının işareti haline gelmiştir. Sinoptik İnciller ise Hz. İsa'nın temiz olmayı, dini-sosyal hayata yeniden dahil olma anlamında uzlaştırıcı bir zemine taşıdığıının altını çizmektedirler.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.
- Alexander, Loveday “What is a Gospel?” Stephen C. Barton (ed.), *The Cambridge Companion to the Gospels*, New York: Cambridge University Press, 2016.
- Altinel, Tolga Savaş. "Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2017), ss.115-138.
- Aykıt, Dursun Ali. “Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı”, Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara, 2012, ss.167-185.
- . *İskenderiyeli Philo*. İstanbul: Kitabevi, 2011.
- Basmacı, Debora (ed.) *Kutsal Kitap Sözlüğü*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016.
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Beaton, Richard. “How Matthew Writes,” Markus Bockmuehl, Donald A. Hagner (ed.), *The Written Gospel*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Bendoraitis, Kristian. “Apocalypticism, Angels, and Matthew” Benjamin Reynolds, Loren T. Stuckenbruck (ed.), *The Jewish Apocalyptic Tradition and the Shaping of New Testament Thought*. Minneapolis: Fortress Press, 2017.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi* 3 c. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2001.
- Bird, Michael F. “Christ.” Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Borg, Marcus J. *Jesus: Uncovering the Life, Teachings and Relevance of Religious Revolutionary*. HarperCollins e-books.
- Botner, Max. “Has Jesus Read What David Did? Probing Problems in Mark 2:25–26,” *Journal of Theological Studies* 69 (2018), ss.484-499.

- Bultmann, Rudolf. *Jesus Christ and Mythology*. New York: Charles Scribner's Sons, 1958.
- Casey, Maurice. *Jesus of Nazareth, An Independent Historian's Account of His Life and Teaching*. New York: T-T Clark International, 2010.
- Cohick, Lynn. "Pharisees." Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Collins, John J. "The Transformation of the Torah in Second Temple Judaism," *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period Transformations in Second Temple Judaism: Special Issue in Honour of Florentino García Martínez on the Occasion of his 70th Birthday* 43:4/5 (2012), ss.455-474.
- *The Scepter and the Star*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2010.
- Cosby, Michael R. "Literary Portraits of the Pharisees in the Gospels of Mark and Matthew," Basilmamış Yüksek Lisans Tezi, Western Kentucky Üniversitesi, Bowling Green, 1980.
- Daniel, Boyarin. *The Jewish Gospels*. New York: The New Press, 2012.
- Davies, Philip R. "Judaism and the Hebrew Scriptures," Jacob Neusner, Alan J. Avery-Peck (ed.) *The Blackwell Companion to Judaism* (Oxford: Blackwell Publishing, 2004) içinde, ss.37-57.
- DeSilva, David. "Clean and Unclean." Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Dube, Zorodzai. "Jesus' Death and Resurrection as Cultural Trauma," *Neotestamentica*, 47:1 (2013), ss.107-122.
- Duygu, Zafer. "Sözlü Gelenek, Form Kritiği ve İnciller," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2019), ss.297-327.

- . İnciller Güvenilir Metinler midir?* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- . “İsa ve Musa Yasası Meselesi,” Bilimname* 35:1 (2018), ss.283-304.
- Elgvin, Torleif. “The Messiah Who Was Cursed on the Tree,” *Themelios*, 22:3 (1997), ss.14-21.
- Ermakov, Arseny. “Purity in the Synoptic Gospels.” Andrew Brower Latz, Arseny Ermakov (ed.), *Purity: Essays in Bible and Theology*. Eugene: Pickwick Publications, 2014.
- Flusser, David. “Messiah,” Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.14, ss.110-112.
- Fredriksen, Paula. *From Jesus To Christ*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- Furstenberg, Yair. "Defilement Penetrating the Body: A New Understanding of Contamination in Mark 7.15," *New Testament Studies* 54 (2008), ss.176-200.
- Ginzberg, Louis. *Legends of the Jews*, İngilizce'ye Terc. Henrietta Szold, Paul Radin., Philadelphia: The Jewish Publication Society, 2003.
- Goldingay, John. *Old Testament Theology 1: Israel's Gospel*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2003.
- Goodman, Martin. *Judaism in the Roman World*. Leiden: Brill, 2007.
- Grabbe, Lester L. *Judaic Religion in the Second Temple Period*. New York: Routledge, 2012.
- . An Introduction to Second Temple Judaism*. New York: T-T Clark International, 2010.
- Green, Joel B. “Kingdom of God/Heaven.” Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Grintz, Yehoshua M. “I Maccabees,” Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.13, s.317.

- Gündüz, Şinasi. *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Halberstam, Chaya. "Law in Biblical Israel," Christine Hayes (ed.), *The Cambridge Companion to Judaism and Law* (New York: Cambridge University Press, 2017) içinde, s.28
- Hartman, Louis F. "Eschatology," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.6, ss.489-500.
- Hayes, Christine. "Ritual Purity and Impurity," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.16, ss.746-756.
- Holmén, Tom. "Jesus and the Purity Paradigm," T. Holmén, S. E. Porter (ed.), *Handbook for the Study of the Historical Jesus*. c. 3. Leiden: Brill, 2011.
- Horbury, William. *Jewish Messianism and the Cult of Christ*. London: SCM Press, 1998.
- Horsley, Richard A. *Jesus and the Politics of Roman Palestine*. Columbia: University of South Carolina, 2014.
- Jill-Levine, Amy. <http://www.uscatholic.org/church/2012/09/jewish-take-jesus-amy-jill-levine-talks-gospels> (12.12.2019).
- *The Misunderstood Jew*. HarperCollins e-books.
- Jubilees. <http://www.pseudepigrapha.com/jubilees/22.htm> (12.12.2019)
- Katar, Mehmet. "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)," *İslami Araştırmalar* 20:3 (2007), ss.330-339.
- Kimelman, Reuven. "Prophecy as Arguing with God and the Ideal of Justice," *Interpretation: A Journal of Bible and Theology* 68:1 (2014), ss.17-27.
- Klawans, Jonathan. "The Law," Amy-Jill Levine, Marc Zvi Brettler (ed.) *The Jewish Annotated New Testament* (New York: Oxford University Press, 2011) içinde,

ss.515-518.

Kurt, Ali Osman. "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar," *Turkish Studies* 11:17 (2016), ss.245-266.

-----". "İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bir Bakış," *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:2 (2006), ss.437-454.

Kurtkayası, Canan. "Makkabi İsyanı: Sebep ve Sonuçları," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017.

Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil) Yeni Çeviri. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2018.

Liver, Jacob. "Dynasty of David," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.5, ss.459-463.

Maccoby, Hyam. "The Jewishness of Jesus," *European Judaism: A Journal for the New Europe* 28:1 (1995), ss.52-62.

MacDonald, Dennis R. *Homeros Destanları ve Markos İncili*. Terc. Selen Ak, İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.

Mansoor, Menahem. "Pharisees," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.16, ss.30-32.

Martin, Dale B. *New Testament History and Literature*. Londra: Yale University Press, 2012.

Mathew, Sam P. "Jesus and the Purity System in Mark's Gospel: A Leper Mk. 1:40-45," *Indian Journal of Theology* 42:2 (2000), ss.101-110.

Mendenhall, George. *Antik İsrail'in İnancı ve Tarihi*. Terc. Mia Pelin Özdoğru, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Meral, Yasin. *Yahudilerin Ahir Zamanı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

-----". *Yahudi Dinî Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

- Miller, David. "Luke's Conception Of Prophets Considered in the Context of Second Temple Literature" Basılmamış Doktora Tezi, McMaster Üniversitesi, Hamilton, 2004.
- Miller, Stephen M. Robert V. Huber. *The Bible: A History of Making and Impact of the Bible*. Oxford: Lion Hudson, 2015.
- Misset-van de Weg, Magda. "A Queen of Many Colours," Klaas Spronk, Eveline van Staalduine-Sulman (ed.), *Hebrew Texts In Jewish, Christian And Muslim Surroundings*. Leiden: Brill, 2018.
- Neusner, Jacob "Early Rabbinic Judaism" Jacob Neusner (ed.) *Studies in Judaism in Late Antiquity*, c.13. Leiden: Brill, 1975.
- "The Idea of Purity in Ancient Judaism," *Journal of the American Academy of Religion* 43:1 (1975), ss.15-26.
- Ottenheim, Eric. "Finding Pearls: Matthew 13:45-46 and Rabbinic Literature," Klaas Spronk, Eveline van Staalduine-Sulman (ed.), *Hebrew Texts in Jewish, Christian and Muslim Surroundings*. Boston: Brill, 2018.
- Pennington, Jonathan T. "The Kingdom of Heaven in the Gospel of Matthew," <https://equip.sbts.edu/publications/journals/journal-of-theology/sbjt-121-spring-2008/the-kingdom-of-heaven-in-the-gospel-of-matthew/> (12.12.2019).
- Pitre, Brant J. "Apocalypticism and Apocalyptic Teaching." Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Porter, Stanley E., Bryan R. Dyer, "The Synoptic Problem: An Introduction to Its Key Terms, Concepts, Figures, and Hypotheses," Stanley E. Porter, Bryan R. Dyer (ed.), *The Synoptic Problem: Four Views*. Grand Rapids: Baker Academic, 2016.

- Reed, Annette Y. "Messianism between Judaism and Christianity," Michael L. Morgan, Steven Weitzman (ed.) *Rethinking the Messianic Idea in Judaism*. Bloomington: Indiana University Press, 2014.
- Regev, Eyal. *The Hasmoneans: Ideology, Archaeology, Identity*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.
- Riesner, Rainer. "Teacher." Joel B. Green (ed.), *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove: Inter-Varsity Press, 2013.
- Runesson, Anders. "Rethinking Early Jewish–Christian Relations: Matthean Community History as Pharisaic Intragroup Conflict," *Journal of Biblical Literature* 127:1 (2008), ss.95-132
- Schiffman, Lawrence. "Messianism and Apocalypticism in Rabbinic Texts" S.T. Katz (ed.) *Cambridge History of Judaism*, c. 4. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Scholem, Gershom. "Toward an Understanding of the Messianic Idea in Judaism," *The Messianic Idea in Judaism*. New York: Schocken Books, 1995.
- Schwartz, Seth. *The Ancient Jews from Alexander to Muhammad*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Sigal, Philip. *The Halakhah of Jesus of Nazareth according to the Gospel of Matthew*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.
- Snodgrass, Klyne. *Stories With Intent: A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2018.
- Townsend, John. "The New Testament and the House of Shammai," Alan J. Avery-Peck (ed.), *When Judaism and Christianity Began*. Leiden: Brill, 2004.
- Vermes, Geza. *The Complete Dead Sea Scrolls in English*. Londra: Penguin Books, 2004.

- Viljoen, Francois. "Jesus Healing the Leper and the Purity Law in the Gospel of Matthew," *In die Skriflig* 48:2 (2014), ss.1-7.
- ". "Jesus' Teaching on the 'Torah' in the Sermon on the Mount," *Neotestamentica*, 40: 1 (2006), ss.135-155.
- Weinfeld, Moshe. "Covenant," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, (Farmington Hills: Thomson Gale, 2007), c.5, ss.249-253.
- Werman, Cana. "A Messiah in Heaven" Ruth Clements, Daniel R. Schwartz (ed.), *Text, Thought, and Practice in Qumran and Early Christianity*. Brill, 2009.
- Wilson, Marvin R. *Exploring Our Hebbraic Heritage*. Cambridge: Eerdmans Publishing, 2014.
- Young, Frances M. "Prelude: Jesus Christ, Foundation of Christianity" Margaret M. Mitchell, Frances M. Young (ed.), *Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine*, c. 1. New York: Cambridge University Press, 2006.

ÖZET

Çalışmamızda Sinoptik İnciller'de Yahudilik konusu, Mesih, Tanrı'nın Krallığı, Yasa ve Temizlik alt başlıklarıyla ele alınmıştır. Giriş bölümünde Sinoptik İncillerin oluşum evreleri ile bu metinlerin tarihsel ve kültürel arka planını oluşturan ikinci Mabet dönemi Yahudiliği hakkında kısa bilgi verilmiştir. Sinoptik İnciller'i Eski Ahit'le ve ikinci Mabet dönemi dini ortamı ile karşılaştıracağımız çalışmamızın birinci bölümünü teolojik boyut başlığı altında Mesih ve Tanrı'nın Krallığı, ikinci bölümünü hukuki boyut başlığı altında Yasa ve Temizlik konuları oluşturmaktadır.

Sinoptik İncil yazarları, Hz. İsa'nın ilk inananlarına, gerek Eski Ahit'in Yunanca tercümesi olarak ifade edilen Septuaginta'dan gerekse ikinci Mabet döneminde meydana getirilen diğer metinlerden referanslarla iddialarını sunmuşlardır. Bu iddiaların başında Hz. İsa'nın beklenen Mesih olarak geldiği ve Tanrı'nın Krallığı'nı duyurduğu yer almaktadır. Mesih ve Krallık betimlemeleri, ikinci Mabet döneminin dini anlayışlarındaki çeşitlilikten etkilense de Sinoptik İncil yazarları, iddialarını halkın yakından bildiği anlatımlarla desteklemişlerdir. Yasa ve temizlik konusu ikinci Mabet döneminde mezhep ayrılıklarının en önemli nedenleri arasında yer almış ve Sinoptik İncil yazarlarına göre Hz. İsa, halkı, yaklaşan Tanrı Krallığı konusunda olduğu gibi bu konularda da uyarmaya çalışmıştır.

ABSTRACT

In our study, the subject of Judaism in Synoptic Gospels was discussed under the subheadings of Messiah, the Kingdom of God, Law and Purity. In the introduction part, brief information about the formation phases of the Synoptic Gospels and the Judaism of the Second Temple period, which constitutes the historical and cultural background of these texts are given. The first part of our study, which we will compare the Synoptic Gospels with the Old Testament and the religious environment of the Second Temple period, is the theological dimension with the subjects Messiah and the Kingdom of God. And the second part is the Law and Purity under the title of the legal dimension.

Writers of the Synoptic Gospels submitted their claims to Jesus' first believers, both from Septuaginta, the Greek translation of the Old Testament, and other texts produced during the second Temple period. It is located that Jesus came as the expected Messiah and announced the Kingdom of God. Although the descriptions of Messiah and the Kingdom were influenced by the diversity in the religious conceptions of the second Temple period, the Gospel writers supported their claims with expressions that the public knew closely. The subject of law and purity were important reasons of the sectarian separations during the Second Temple period, and according to the Gospel writers, Jesus tried to raise people's awareness of these matters, just like the Kingdom of God.